

Tartu Ülikool
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo osakond

Anni Tõnismäe

TARTU LINNA 17. ALGKOOL 1926-1940

Bakalaureuse lõputöö

Juhendaja: Kaasprofessor Anu Raudsepp

Tartu 2025

Sisukord

Sisukord	2
Sissejuhatus.....	3
1. Eesti juudi kogukond 19. sajandist Teise maailmasõjani	6
1.1 Juudi asustus ja rahvastik Eestis	6
1.2 Kultuurautonoomia.....	8
1.2.1 Kultuurautonoomia.....	8
1.2.2 Saksa kulturomavalitsus	11
1.2.3 Juudi kulturomavalitsus.....	12
1.3 Juudi õppeasutused Eesti Vabariigis 1920-1940.....	13
1.4 Kokkuvõte	17
2. Tartu linna 17. algkooli õpetajad 1926 - 1940.....	18
2.1 Õpetajate kutse	18
2.2 Õpetajate kodakondsus.....	19
2.3 Õpetajate palgad.....	20
2.4 Direktorid	25
2.5 Õpetajad	27
2.6 Kokkuvõte	31
3. Tartu linna 17. algkooli õpilased 1926 - 1940	31
3.1 Õpilaste arv	32
3.2 Õpilaste õppeedukus	33
3.3 Õpilaste majanduslik olukord.....	35
3.4 Kokkuvõte	39
4. Tartu linna 17. algkooli õppetöö 1926 - 1940.....	39
4.1 Õppekeele küsimus	40
4.2 Õppeained.....	42
4.3 Kokkuvõte	46
Kokkuvõte.....	48
Summary	50
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	52
Lisad.....	57
Lisa 1	57

Sissejuhatus

Juutide kui rahvusvähemuse ajalugu Euroopas on olnud tihedalt seotud pideva kohanemise ja koha otsimisega ühiskondades, kus nad elasid. Eesti Vabariik kujunes selles kontekstis erandlikuks, võimaldades oma vähemusrahvustele enesemääratlust. Aastal 1925 võttis Eesti vastu kultuurautonoomia seaduse, mille rakendamine oli oma ajastu Euroopas ainulaadne. Seadus andis kõigile vähemalt 3000-liikmelistele rahvusrühmadele õiguse moodustada oma kultuurautonoomia. Seda võimalust kasutasid lõpuks ainult sakslased ja juudid, kelle kultuuro-mavalitsus loodi 1926. aastal Tallinnas.

Juutide jaoks oli see erakordselt tähenduslik ning Eesti riigi tunnustamiseks kanti Eesti Vabariik 1927. aastal Palestiinas Juudi Kuldsesse Raamatusse.¹

Kultuurautonoomia elluviimise keskseks väljundiks kujunes emakeelsete rahvuskoolide asutamine. Ajavahemikus 1920–1940 loodi Eestis kolm juudi algkooli – Tallinnas, Tartus ja Valgas – ning kaks gümnaasiumi – Tallinnas ja Tartus.

Käesoleva töö eesmärk on anda ülevaade Tartu linna 17. algkooli² tegevusest aastatel 1926–1940 ning analüüsida, kuidas rakendus 1925. aastal vastu võetud kultuurautonoomia seadus ühe konkreetse juudi kooli näitel. Eesmärgiks on uurida, millised olid selle kooli õpetajad, õpilased, õppetöö korraldus ja milliste raskustega kool silmitsi seisis.

Töö keskendub järgmistele uurimisküsimustele. Kuidas kajastus kultuurautonoomia seaduse elluviimine Tartu juudi algkooli igapäevases toimimises? Millised olid õpetajaskonna ja õpilaskonna kujunemise iseärasused ning milliseid probleeme see kaasa tõi?

Millised olid kooli õppekava ja õppetöö eripärad võrreldes teiste Eesti koolidega?

Milliseid praktilisi raskusi põhjustasid õpetajate puudus ja keeleküsimus?

Uurimistöö tugineb kvalitatiivsele meetodile, kasutades arhiivimaterjale, statistilisi andmeid ning varasemaid uurimusi. Arhiiviallikate kasutamisel tuli arvestada mitme piiranguga. Kuna osa dokumentidest oli juudi keeles, mille lugemisostkust autoril ei olnud, keskendus töö eelkõige eestikeelsele materjalile ning valitud juhtudel ka saksa-, vene- ja ingliskeelsetele tõlgetele. Samuti

¹ Eugenia Gurin-Loov, *Tallinna Juudi Gümnaasium 1923–1940 (1941): ajalugu, mälestused, meenutused* (Tallinn: Ajakiri "Horisont", 1998), 11.

² Märkus: käesolevas töös käsitletakse Tartu 17. algkooli, mida allikates ja rahvasuus nimetati sageli ka *Tartu juudi algkooliks*. Mõlemad nimetused viitavad samale õppeasutusele ning neid kasutatakse töös vaheldumisi, sõltuvalt kontekstist.

esines arhiivides isikute nimedes kirjepilti puudutavaid erinevusi – samu nimesid oli sageli eri dokumentides kirjutatud erinevalt. Seetõttu võrreldi allikmaterjale omavahel ning kasutati eelistatult enimlevinud nimekuju. Juhtudel, kus selget eelist ei ilmnenu, on töösse lisatud ka teised kasutusel olnud nimevormid kommentaaridena.

Töö peamiseks allikaks on Rahvusarhiivi fond EAA.2037 – Tartu linna 17. (juudi) algkool, mis sisaldab 443 säilikut ja väga mitmekesist dokumentatsiooni (sealhulgas seadusandlikud aktid, protokollid, õpilaste nimekirjad, hindamisraamatud, tunnistused, terviseandmed, fotod jms).

Töö toetub ka mitmele muule Eesti Rahvusarhiivi fondile, kus leidub haridus- ja vähemusrahvuste poliitikaga seotud dokumente, koolide võrku arvamiste ja tegevuse korraldamise materjale, samuti Juudi Kultuurivalitsuse ja riigiasutuste vahelist kirjavahetust. Tähtsamad kasutatud säilikud pärinevad fondidest ERA.1108, ERA.31, ERA.40 ja ERA.3506. Lisaks kasutati Tallinna Linnaarhiivi fondi TLA.855.1.1, mis sisaldab kirjavahetust Tallinna Linnavalitsuse Haridusosakonna ja Juudi Kulturomavalitsuse vahel, samuti majandus- ja õppetööga seotud dokumente.

Käsitletud on ka veebipõhist Eesti Juudi Arhiivi, kust pärinevad mitmed temaatilised ülevaated ja mälestused.

Lisaks arhiivimaterjalidele toetub töö mitmele varasemale uurimusele, mis aitasid mõista Eesti juudi kogukonna arengut, kultuurautonoomia rakendumist ja hariduselu korraldust. Eiki Berg³, Anni Matsulevitš⁴ ja Kopl Jokton⁵ pakuvad laiemat ajaloolist tausta juutide asustusest ja vähemusrahvuste õigustest Eestis. Anu Raudsepp⁶ toob esile juudi hariduspüüdluste kujunemise ning annab konkreetseid näiteid Tartu juudi kogukonnast. Anu Põldsam⁷ analüüsib kogukonnasiseseid keeleküsimesi, mis mõjutavad otseselt ka haridust. Kaido Lauritsa⁸ magistr töö saksa kulturomavalitsuse kohta avab vähemusrahvuste kultuurilise ja haridusliku enesekorralduse toimimise põhimõtteid Eesti Vabariigis, mille taustal saab paremini mõista ka

³ Eiki Berg, "Juudi asustuse iseärasusi Eestis," Akadeemia 4 (1994).

⁴ Eesti Riigiarhiiv, Vähemusrahvuste kultuurielu Eesti Vabariigis 1918–1940: dokumente ja materjale, koost. Anni Matsulevitš, eessõna: Rein Ruutsoo (Tallinn: Eesti Riigiarhiiv, 1993).

⁵ Kopl Jokton, "Juutide ajaloo Eestis" (1992).

⁶ Anu Raudsepp, "Juutide haridusoludest Venemaal. Eestist pärit esimesi juuditare Tartu ülikoolis," Vita Academica, Vita Feminea (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1999).

⁷ Anu Põldsam, "Juudi keeletülist Eestis", EELK Usuteaduse Instituut ja Tartu Ülikool, 26 (2017).

⁸ Kaido Laurits, *Saksa kulturomavalitsus ja vähemusrahvus Eesti Vabariigis 1918/1925–1940* (magistr töö, Tartu Ülikool, 2005).

juudi kultuuriautonomiam rakendamist. Eugenia Gurin-Loovi⁹ uurimus Tallinna juudi gümnaasiumist pakub väärtuslikku võrdlusmaterjali Tartu juudi algkooli käsitlemisel ja aitab mõista, kuidas juudi koolid igapäevaselt toimisid. Lembit Anderseni¹⁰ käsitus aitab mõista haridussüsteemi laiemat raamistikku.

Kuigi kõigi nimetatud autorite töid ei ole töö käigus rohkel määral viidetes välja toodud, aitaksid need luua laiemat taustateadmiste raami uurimisteema mõistmiseks. Lisaks neile on loomulikult kasutatud ka mitmeid teisi uurimusi.

Tuginetud on erinevatele trükiallikatele, nagu *Riigi Teataja*, haridusvaldkonna seadused ja määrused ning ajakirjad *Kasvatus* ja *Eesti Statistika Kuukiri*. Statistiliste andmete kasutamisel on tuginetud ka rahvaloendustele ning Statistikaameti andmebaasile.

Käesolev uurimistöö on jagatud nelja peatükki ja lisadesse. Esimene peatükk annab ajaloolise ülevaate Eesti juudi kogukonnast 19. sajandist kuni Teise maailmasõjani. Eraldi käsitletakse juudi rahvastiku kujunemist Eestis, kultuuriautonomiam kehtestamist ja selle rakendamist, sealhulgas saksa ja juudi kultuuroromavalitsusi, ning juudi õppeasutusi iseseisvuseaegses Eestis.

Teine peatükk keskendub Tartu juudi algkooli õpetajatele aastatel 1926–1940, vaadeldes nende kutset, kodakondsust, palku ning kooli kaht direktorit. Kolmandas peatükis käsitletakse õpilasi: nende arvu, õppeedukust ning majanduslikku olukorda. Neljas peatükk keskendub õppetöö korraldusele, sealhulgas keelekõsimustele ja õppeainetele, tuues välja nii sarnasused kui erinevused Eesti riiklike koolidega. Lisades on esitatud ühe õppeaasta õpilaste nimekiri koos mõningate õpilasi puudutavate kommentaaridega.

⁹ Eugenia Gurin-Loov, *Tallinna Juudi Gümnaasium 1923–1940 (1941): ajalugu, mälestused, meenutused* (Tallinn: Ajakiri "Horisont", 1998).

¹⁰ Lembit Andersen, *Eesti kooli ajalugu: algusest kuni 1940. aastani*. Tallinn: Avita, 1995.; Lembit Andersen, *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. IV, Iseseisvusaeg 1918–1940*. Tallinn: Avita, 2007.

1. Eesti juudi kogukond 19. sajandist Teise maailmasõjani

1.1 Juudi asustus ja rahvastik Eestis

Eesti kuulus 18. sajandist Vene tsaaririigi koosseisu. Venemaa territoorium laienes vallutuste teel, mille tulemusena kasvas ka juudi elanikkond, kuna impeeriumiga liideti alasid, kus juute elas arvukalt.¹¹

Teadaolevalt jõudsid esimesed juudid Eestisse juba keskajal, kuid neid elas siin üksikuid. Olulisem sisseränne algas alles 19. sajandi esimesel poolel.¹²

19. sajandi lõpuks elas Venemaal umbes 5 miljonit juuti ehk pooled kogu maailma juutidest.¹³ Juutide liikumist suures impeeriumis piirasid erinevad seadused.¹⁴ 1835. aastast lubati juutidel elada ilma kitsendusteta kuues kubermangus (Minsk, Vilnius, Podoolia, Volõõnia, Jekaterinoslav, Grodno) ja piirangutega üheksas kubermangus (Kiiev, Herson, Poltaava Tšernigov, Mogiljov, Vitebsk, Tauria, Kuramaa ja Liivimaa) ning kahes oblastis (Bessaraabia ja Belostok). Juudid saabusid ulatuslikumalt Eestisse 19. sajandi keskpaiku, mil siia rändasid esiteks paremaid majanduslikke tingimusi otsides illegaalsed Poola, Leedu ja Kuramaa juudi külakaupmehed ja käsitöölised. Teiseks tulid juudid õppima ja töötama Tartu ülikooli.¹⁵

Esimene juudi kogudus loodi 1830. aastal Tallinnas, millele järgnesid kogudused Tartus (1867), Pärnus (1869), Valgas (1871), Viljandis (1876), Narvas (1877), Kuressaares (1882), Rakveres ja Võrus (1887).¹⁶

Pideva sisserände tulemusena kasvas juudi elanikkond Eestis ajavahemikus 1867–1897 ligikaudu kuus korda. 1897. aastaks oli juutide arv Eesti linnaelanikkonna seas 2,3%. Üle poole siinsetest juutidest, kokku 2477, elas Tallinnas ja Tartus.¹⁷

Püsiva juudiasustuse teket soodustas ka Aleksander II valitsemise ajal toimunud muudatused.

¹¹ Raudsepp, 1999, 201-203.

¹² Berg, 1994, 817–819.

¹³ Raudsepp, 1999, 201.

¹⁴ Vähemusrahvuste kultuurielu, 1993, 8.

¹⁵ Raudsepp, 1999, 201-203.

¹⁶ Berg, 1994, 817.

¹⁷ Samas, 817-819.

1859. aastal said haritud ja jõukamad juudid õiguse elada väljaspool juutide asuala. 1861. aasta määruse kohaselt said juutidest ülikoolilõpetajad vabalt valida elukutse ja elukoha. 1865. aastal said ka jõukamad käsitöölised asuda elama väljaspool juutide asuala.¹⁸

Kuna Aleksander II mõrvas süüdistati juute, hakati juutide jaoks seadusi karmistama.¹⁹

1887. aastal kehtestati juutidele kesk- ja kõrgemates õppeasutustes kvoodid: niinimetatud juudikubermangudes 10%, mujal 5% , sealhulgas Moskvas ja Peterburis 3% õppijate arvust.²⁰

Uued seadused puudutasid ka Tartu juute. 1891. aastal sai Tartu politseimeister korralduse karmilt jälgida, kas kõikidel juutidest käsitöölistel on olemas kutsetunnistus. Kui kutsetunnistus puudus, siis oli käsk need juudid linnast välja saata. 1894. aasta määruse põhjal tohtisid Balti piirkonnas elada vaid need juudid, kes olid selles piirkonnas paiksest elanud 1879. aastast või enne seda.²¹

Tartu juutidele aga viimati välja toodud seadused nii karmilt ei mõjunud, kuna neid aitas Tartu politseiülem Eduard Rast. Politsekomissar hoiatas neid kohalikke juute, kel polnud kutsetunnistust, et nad hangiksid vajalikud dokumendid. Kel aga võimalik dokumentide järele sõita polnud, elasid Tartus illegaalselt.²² Mis puutub 1894. aasta määrusesse, siis siingi tulid kohalikud appi. Sel ajaperioodil on dokumente selle kohta, kus eesti talupojad tõendavad, et juuditest käsitöölised elasid Tartus enne 1879. aastat.²³

1922. aasta rahvaloenduse andmetel elas Eestis 4566 juuti.²⁴

Kõige rohkem elas juute Tallinnas - 1965, seejärel Tartus 1115, Valgas 404, Narvas 318, Pärnus 263, Viljandis 131, Rakveres 101 ning Võrus 118 juuti. Maa piirkondades elas juute 39.²⁵

1934. aastaks elas Eestis võrreldes 1922. aasta loendusega 4434 juuti ehk 132 vähem. Seevastu tõusis Tallinna juutide elanike arv 313, Pärnu 12 ja maapiirkondade 40 võrra. Kõige rohkem vähenes juutide arv Tartus (195) ja Valgas (142).²⁶

¹⁸ Paul Bushkovitch, Lühike Venemaa ajalugu, tõlkinud Marek Laane, toim. Tõnu Tannberg ja Bradley D. Woodworth (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2017), 293.

¹⁹ Toomas Hiio, "Juudi üliõpilased ja nende organisatsioonid Tartu Ülikoolis" (1998), 2.

²⁰ Raudsepp, 1999, 202.

²¹ Jokton, 1992, 55.

²² Samas, 55.

²³ Raudsepp, 1999, 203.

²⁴ 1922. aasta üldrahvalugemise andmed, Riigi Statistika Keskbüroo väljaanne (Tallinn, 1924), 31.

²⁵ Berg, 1994, 827.

²⁶ Rahvastiku koostis ja korteriolud. 1934. aasta rahvaloenduse andmed, Vihik II, Riigi Statistika Keskbüroo (Tallinn, 1935), 48.

Teise maailmasõja ajal toimunud repressioonide ja okupatsioonide tagajärjel vähenes juudi elanikkond Eestis märgatavalt.

1940. aasta juunis okupeeris Nõukogude Liit Eesti. Aasta hiljem, 14. juunil 1941. aastal, viis võõrvõim läbi suurküüditamise. Eestist küüditatute arv oli üle 10 000 inimese.²⁷

Juute küüditati Venemaale 439 ehk ligi 10% Eesti juudi kogukonnast.²⁸

1941. aasta suvel, pärast saksa vägede sissetungi, põgenesid paljud juudid koos Punaarmeelega Venemaale. Eestisse jäi umbes 1000 juuti, kellest aasta lõpuks oli elus vaid üksikud. 1. juulil 1942 kuulutasid Saksa julgeolekuteenistuse juhid Eesti ametlikult „juudivabaks“²⁹

Paraku toodi Eesti koonduslaagritesse välismaalt juute. Arvatakse, et siin mõrvati umbes 10 000 inimest.³⁰

Pärast sõda naasis Eestisse suur hulk varem siit lahkunud juute ning lisaks asus siia elama juute ka mujalt Nõukogude Liidust. Eesti oli ainus Nõukogude Liidu liiduvabariik, kus juutide arv pärast sõda kasvas võrreldes sõjaeelse ajaga.³¹ Esimene sõjajärgne rahvaloendus toimus 1959. aastal, mille andmetel elas Eestis 5433 juuti.³²

1.2 Kultuurautonoomia

1.2.1 Kultuurautonoomia

Eesti oli juba 24. veebruaril 1918. aastal iseseisvusmanifestis rahvuslikele vähemustele mõelnud: *“1. Kõik Eesti vabariigi kodanikud, usu, rahvuse ja poliitilise ilmavaate peale vaatamata, leiavad ühtlast kaitset vabariigi seaduste ja kohtute ees.*

²⁷ Eesti ajalugu VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni, peatoimetaja Sulev Vahtre (Tartu: Ilmamaa, 2005), 167-174, 177.

²⁸ Küüditatud 1941, koost. Vello Salo (Toronto: Maarjamaa, 1993), 7–8.

²⁹ Eesti ajalugu VI, 2005, 202.

³⁰ Samas, 202-203.

³¹ Anton Weiss-Wendt, On the Margins: Essays on the History of Jews in Estonia (Budapest: Central European University Press, 2017), 1.

³² Statistikaamet, Statistikaameti andmebaas, https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvaloendus__rel_vordlus__rahvastiku-demograafilised-ja-etno-kultuurilised-naitajad/RLV428/table/tableViewLayout2 (vaadatud 13. mai 2024).

2. Vabariigi piirides elavatele rahvuslistele vähemustele, venelastele, sakslastele, rootslastele, juutidele ja teistele kindlustatakse nende rahvuskultuurilised autonoomia õigused. “³³

Ka Eesti Vabariigi esimene põhiseadus (1920), sisaldas erinevaid paragrahve (§12, §21 ja §22) vähemusrahvuste kaitseks: rahvusvähemustel oli õigus luua oma kultuurilisi ja hoolekandeadususi, kasutada kohalikes omavalitsustes oma keelt, kui nad moodustasid enamuse, saada emakeelset haridust riigi järelevalve all.³⁴

Pärast Esimest maailmasõda algatas ka Rahvasteliit nn vähemuse kaitse lepingud, et tagada vähemustele keele- ja usuvabadus ning õigus haridusele, kuid nende peamine eesmärk oli rahvusvaheliste konfliktide ennetamine. 1919. aastal Versailles's sõlmitud leping Liitlaste (USA, Inglismaa, Prantsusmaa, Itaalia, Jaapan) ja Poola vahel sai eeskujuks teistele riikidele, kinnistades vähemuskaitse põhimõtteid Euroopas.³⁵

Rahvasteliidu vähemuslepingud pidid sõlmima vaid need väikeriigid, kes olid Esimese maailmasõja kaotanud või saanud selle tagajärjel uusi alasid. Eesti, samuti teised Balti riigid ja Soome, ei olnud kohustatud sellist lepingut allkirjastama. Eesti oli saavutanud iseseisvuse omal jõul, mitte Versailles` süsteemi abil ning oli juba esimesi samme teinud vähemusrahvuste kaitseks. Siiski püüdis Rahvasteliit ka Eestile vähemusrahvuste lepingut või järelevalvet peale suruda.³⁶

Juudid üritasid esimestena saavutada seda, et Rahvasteliit võtaks Eesti ja teised Balti riigid oma järelevalve alla vähemusrahvuste kaitse küsimuses, esitades sellekohase taotluse 1920. aasta Rahvasteliidu Täiskogul. Tegelikult ei olnud juutidel Balti riikides põhjust oma elu ja kultuuri pärast karta. Samas ei suhtunud Baltimaade juudid uute riikide tekkesse suure entusiasmiga, kuna kardeti, et see võib nende äritegevusele kahjulikult mõjuda.³⁷

Järgmisena avaldasid Rahvasteliidu 1. ja 2. täiskogul survet baltisakslased, kelle peamine mure oli Eesti maareform, mis nende sõnul oli suunatud otse saksa vähemuste vastu.³⁸

³³ *Riigi Teataja*, nr. 1, 27. november 1918, 1.

³⁴ *Eesti Vabariigi põhiseadus: Asutava Kogu poolt 15. juunil 1920 vastu võetud ja "Riigi Teatajas" 9. augustil 1920 nr. 113/114 avaldatud* (Tallinn: Riigi Teataja, 1920), 3, 5.

³⁵ Laurits, 2005, 32-33.

³⁶ Vahur Made, *Külalisena maailmapoliitikas: Eesti ja Rahvasteliit 1919–1946* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1999), 146–159.

³⁷ Samas, 147.

³⁸ Samas, 148.

Eesti riik leidis, et tema seadusandlus tagas juba piisavalt vähemusrahvuste õigused ning seetõttu ei soovitud, et Rahvasteliidu sekkumist vähemustepoliitikasse. Nimelt kardeti, et see annaks suurematele naaberriikidele võimaluse tulevikus Eesti siseasjadesse sekkuda.³⁹

Kuigi põhiseaduses oli välja toodud vähemusrahvustele kultuurautonoomia, siis selle rakendumine võttis aega. Alguses algatasid kultuurautonoomia loomise vähemusrahvused ise – 1920. aastal moodustas Saksa-Balti Erakond selleks komisjoni ja 1921. aastal esitasid saksa, rootsi ja vene saadikud Riigikogule vastava seaduseelnõu. Kuna see vajas täiendamist, andis Riigikogu selle vähemusrahvuste esindajatele tagasi, kuid ka uus (1922) versioon ei rahuldanud täielikult komisjoni ootusi.⁴⁰ Rahvasteliit survestas samuti Eesti valitsust tegema vähemusrahvuste esindajatega kultuurautonoomia alal koostööd.⁴¹

Vähemusrahvuste kulturomavalitsuse seadus võeti vastu 12. veebruaril 1925. aastal. Eestis olevate kulturomavalitsuse pädevusse jäi esiteks vastava vähemusrahvuse avalike ja eraõppeasutuste organiseerimine, valitsemine ning järelevalve, teiseks kultuurielu eestvedamine.⁴²

Seaduse kohaselt võisid kultuurautonoomia saada rahvusrühmad, kelle arv Eestis ületas 3000. Selle tingimuse täitsid sakslased, venelased, rootslased, lätlased ja juudid.⁴³ See arv muutus läbirääkimiste käigus, kui algselt 4000-lt langetati see 3000-le. Tänu sellele said ka juudid ja lätlased õiguse kulturomavalitsuse ellukutsumiseks vähemusrahvusena.⁴⁴

Võimalik, et arvu langetamise eesmärk oli tulla vastu siinsetele juutidele, kelle arv Eesti kodanikena tol ajal oli 3045.⁴⁵

Kulturomavalitsuse võimuorganiteks olid kultuurvalitsus ja kultuurnõukogu, mis pidid asuma pealinnas Tallinnas. Kultuurnõukogu arv pidi jääma 20-60 liikme piiridesse.⁴⁶

Valimised said toimuda iga kolme aasta tagant. Seejuures pidi vähemalt 50% hääleõiguslikest kodanikest valimas käima, vastasel korral ei saanud kultuurinõukogu tegutsema hakata, uued

³⁹ Samas, 151.

⁴⁰ Laurits, 2005, 38-48.

⁴¹ Made, 1999, 172.

⁴² "Riigikogu poolt 12. veebruaril 1925 vastu võetud Vähemusrahvuste kulturomavalitsuse seadus", *Riigi Teataja*, nr. 31–32 (1925), 153 - 156.

⁴³ Vähemusrahvuste kultuurielu, 1993, 5.

⁴⁴ Laurits, 2005, 52.

⁴⁵ Jokton, 1992, 51.

⁴⁶ "Vähemusrahvuste kulturomavalitsuse seadus", *Riigi Teataja*, 1925, nr. 31–32, 154-155

valimised saaksid viimasel juhul uuesti toimuma kolme aasta pärast.⁴⁷ Kohalike küsimuste lahendamiseks võis luua kohaliku kultuur-hoolekogud. Seejuures võis Vabariigi Valitsuse kinnitamisel olla üks kultuur-hoolekogu mitme maakonna peale või ühes maakonnas tegutseda mitu erinevat.⁴⁸

Vähemusrahvuste kultuurautonoomia seadus pälvis oma ainulaadsuse tõttu rahvusvahelist tähelepanu ning seda peeti sel ajal üheks liberaalseimaks rahvusprobleemide käsitlemise viisiks.⁴⁹ Siiski rahvusvähemuste esindajad ei olnud selle dokumendiga täielikult rahul – mõnikord nähti seda pigem raamdokumendina, mis pidi olema sissejuhatuseks järgmistele õigusaktidele. Ometi jäi see ainsaks omataoliseks dokumendiks.⁵⁰

Kultuurautonoomia võimalusi kasutasid vaid kaks vähemusrahvust: juudid ja sakslased.

1.2.2 Saksa kulturomavalitsus

Juba 15. veebruaril 1925, vaid kolm päeva pärast kulturomavalitsuse seaduse vastuvõtmist ja enne selle jõustumist 3. märtsil, teatasid sakslased valitsusele soovist moodustada rahvuslik kulturomavalitsus. Valimised toimusid 3.–5. oktoobril 1925. aastal, kus käis valimas 7894 ehk 67% valimisõiguslikest sakslastest.⁵¹ 1. novembril 1925 kogunes saksa kultuurnõukogu esimesele istungile, kus otsustati ametlikult Saksa Kulturomavalitsus ellu viia. Juba 4. novembril kuulutas Vabariigi Valitsus selle tegevuse ametlikult avatuks. 8. ja 10. novembril 1925 toimunud esimesel korralisel istungjärgul valiti muu hulgas ka kultuurvalitsuse esimees, kelleks sai poliitik ja ärimees Harry Koch. Saksa kultuurnõukokku kuulus 41 liiget (edaspidi 41-43 liiget). Saksa kultuurnõukogu valimised toimusid kokku neljal korral (1925, 1928, 1931 ja 1934. aastal).⁵² Kultuurnõukogu hulgast valiti kultuurvalitsus, mis esialgu oli 5-liikmeline, hiljem 6-8 liikmeline.⁵³

⁴⁷ Samas, 155.

⁴⁸ Samas, 154.

⁴⁹ Karl Aun, "Vähemusrahvuste kultuurautonoomia Eestis. Tagapõhjast ja teostumisest", *Eesti Teaduste Akadeemia Toimetised, Ühiskonnateadused*, nr. 1 (1991), 61.

⁵⁰ Vähemusrahvuste kultuurielu, 1993, 12.

⁵¹ Laurits, 2005, 58 - 61.

⁵² Samas, 59, 61.

⁵³ Samas, 61.

Kohalikul tasandil tegutsesid kultuurhoolekogud üheksas linnas/piirkonnas: Viru, Järva, Lääne, Saare, Pärnu, Viljandi, Tartu, Valga ja Võru-Petseri. Harjumaa piirkonna eest vastutas kultuurvalitsus Tallinnas.⁵⁴

Teise maailmasõja alguses kutsus Adolf Hitler sakslasi kodumaale tagasi. Ka Eestist asus sakslasi ümberasumisele. Alates 1939. aasta oktoobris kuni 1940. aasta maini jäi ümberasujate arv kuskil 13 000 inimese kanti ehk umbes 13% siinsetest sakslastest.⁵⁵

Saksa Kulturomavalitsuse rahvastikuregistris olevate täisealiste kodanike arv oli alates 1939. aasta oktoobrist mõne kuuga poole võrra vähenenud, mistõttu otsustati kulturomavalitsuse tegevus lõpetada. 21. detsembril 1939 andis Vabariigi Valitsus määruse, millega Saksa Kulturomavalitsus ametlikult laiali saadeti.⁵⁶

1.2.3 Juudi kulturomavalitsus

Juutidel võttis kulturomavalitsuse moodustamine kauem aega kui sakslastel.

19. oktoobril 1925. aastal andsid Tallinna juudi koguduse esindajad Eesti juudi koguduste nimel valitsusele teada, et nad soovivad kulturomavalitsust. 25. novembril saadi riigi poolt korraldus koostada valimisnimekiri. Valimised toimusid 23.-25. mail 1926. aastal, kus käis valimas 1464 ehk 71% hääleõiguslikest juudi kodanikest.⁵⁷

Juudi kultuurnõukokku kuulus 27 liiget.⁵⁸ Nendeks olid H. Aisenstadt, Gurevitš, Volf, Tamarkin, Taub, A. Markovitš, M. Klompus, R. Klompus, Rogovski, Rochlin, Rubin, M. Usvanski, L. Levitin, B. Mirvitz, J. Pajenson, L. Kropman, J. Kropman, H. Resnik, Brodovski, Poljakovski, M. Goldberg, Scherman, Sagorje, S. Krigman, Grodinski, Levin, ja Zirelson.⁵⁹

⁵⁴ Samas, 63.

⁵⁵ Viimane peatükk: baltisakslaste lahkumine Eestist 1939–1941 = Das Letzte Kapitel: die Umsiedlung der Deutschbalten 1939–1941, koostanud Olev Liivik ja Tõnis Liibek (Tallinn: Argo, 2019), 14, 18, 21.

⁵⁶ Laurits, 2005, 86.

⁵⁷ Jokton, 1992, 51-52.

⁵⁸ Põldsam, 2017, 225.

⁵⁹ Jokton, 1992, 52.

Esimeseks kultuurnõukogu esimeheks sai Hirsch Aisenstadt.⁶⁰ Kultuurnõukogu hulgast valiti seitsmeliikmeline kultuurvalitsus. Kultuurhoolekogud tegutsesid kuues linnas: Tartus, Pärnus, Viljandis, Narvas, Valgas ja Rakveres.⁶¹ Juudi Kultuurvalitsus asus Tallinnas.⁶²

Kokku toimusid Juudi Kultuurnõukogu valimised viiel korral, neist viimane 16. ja 17. juunil 1940. aastal.⁶³

Eesti okupeeriti Nõukogude Liidu poolt 17. juunil 1940. aastal, mille järel sai võimule Moskva kuulekas valitsus.⁶⁴

Juudi Kultuuroromavalitsus likvideeriti 28. juulil 1940. Juudi Kultuurnõukogu viimasel istungil jäi kõlama lootus, et saadakse tegeleda edasi enda kultuuriga: *“Meie tervitame palavalt Eesti Nõukogude Sotsialistlikku Vabariiki, kes võimaldab meile täielikult ja vabalt arendada juudi rahvakultuuri, sotsialistlikku oma sisu ja rahvuslikku oma vormi poolest!”*⁶⁵

1.3 Juudi õppeasutused Eesti Vabariigis 1920-1940

Eesti esimene juudi algkool loodi eraalgkoolina Tartus 1875. aastal, sellele järgnes Tallinna juudi eraalgkool 1880. aastal.⁶⁶

Eesti iseseisvuse alguses tegutsesid juudi algkoolid samuti kahes linnas, milleks olid jätkuvalt Tallinn ja Tartu. Tartu juudi algkooli ülalpidamise eest vastutas algselt Tartu Juudi Kogukonna Valitsus, kes kandis osaliselt kooli kulud, teine osa tuli õppemaksust. 1926. aasta jaanuarist otsustas Tartu linn võtta kooli oma koolivõrku⁶⁷, ehkki Juudi Kultuuroromavalitsust polnud selleks ajaks veel loodud.

⁶⁰ RA, ERA.40.1.6885, l. 28-29: Vabariigi Valitsuse otsus Juudi kultuuroromavalitsuste loomise kohta, kultuurvalitsuse koosolekute protokollide ära kirjad ja kirjavahetus pitsatite kinnitamise, Võru-Petseri kultuurhoolekogu asutamise jt küsimustes.

⁶¹ Põldsam, 2017, 225.

⁶² RA, ERA.40.1.6885.

⁶³ RA, ERA.40.1.6896. Kultuurnõukogu ja -valitsuse koosolekute protokollid ning kirjavahetus rahvusnimekirjades tehtud muudatuste küsimuses. II kultuurnõukogu valimiste tulemuste kokkuvõtted.

⁶⁴ Eesti ajalugu VI, 2005, 166- 170.

⁶⁵ RA, ERA.1107.1.214, l. 2. Переписка заседаний и переписка ликвидационной комиссии.

⁶⁶ Jokton, 1992, 18. ; Yosef Katz, “100 aastat juudi kooli: ‘Vabad kodanikud olgu siin haritud!’”, *Pealinn: Tallinna linna tasuta leht*, 13.02.2024, nr. 5, 14.

⁶⁷ RA, EAA.2037.1.7, Statistilised aruanded, l 23.

Linn oli kooli toetanud rahaliselt ka enne 1926. aastat, kuid minimaalselt, mis näitab, et juudi algkool oli majanduslikus mõttes osa linna haridussüsteemist juba enne ametlikku kinnitamist.⁶⁸

Vabariigi Valitsuse otsusega kinnitati kool ametlikult avalikkude linnakoolide võrku, pärast Juudi Kulturomavalitsuse loomist, 1. augustil 1927. Otsusega kaasnes selgitus: “*Käesoleva selgituse ettepanekuks teatan, et Tartu linna XVII algkool praeguses koosseisus on senini olnud Tartu linnavolikogu poolt kinnitatud Tartu avalikkude algkoolide võrgus ja on Tartu linna poolt ülal peetud üldistel alustel teiste avalikkude algkoolidega.*”⁶⁹

1926. aasta seisuga oli Tartu linna elanike seas just juudid need, kes enda lapsi enim haridusteele saatsid. Iga 4,6 juudi kohta käis koolis 1 laps. Saklastel oli 1 laps iga 5,4 inimese kohta ning nii venelastel kui ka eestlastel 1 laps iga 6 inimese kohta.⁷⁰ Tartu Juudi koguduse algkooli asukohaks on olnud Karlova piirkond. Koolimaja on asunud Tartus Karlovi tänaval (tänapäeva Kalevi tänav), majas number 7 ning alates 1925/26. õppeaastast kuni kooli sulgemiseni Aleksandri tänaval, majas number 49.⁷¹

Foto 1. Tartu linna 17. algkool, Aleksandri 49.⁷²

⁶⁸ Tartu : [koguteos], Tartu linna-uurimise toimkonna korraldatud ja toimetatud (Tartus: Tartu linnavalitsus, 1927), 644.

⁶⁹ RA, ERA.31.3.7164, Vabariigi Valitsuse otsus Tartu linna XVII Algkooli arvamise kohta juudi vähemusrahvuse avalikkude koolide võrku, 1.

⁷⁰Tartu: [koguteos], 1927, 648.

⁷¹ RA, EAA.2037.1.7, 2, 23.

⁷² Eesti Juutide Arhiiv, <https://gallery1.jewish.ee/displayimage.php?pid=224> (vaadatud 17.01.2024).

Tallinna juudi algkool asus 1920. aastast Raua tänav 16a.⁷³ Alates 1924. aastast koliti Tallinna Juudi Gümnaasiumiga äsja valminud koolihoonesse Karu tänav 16. Karu tänava maja ei olnud pelgalt koolimaja, vaid juudi kogukonna kultuurielu keskus.⁷⁴

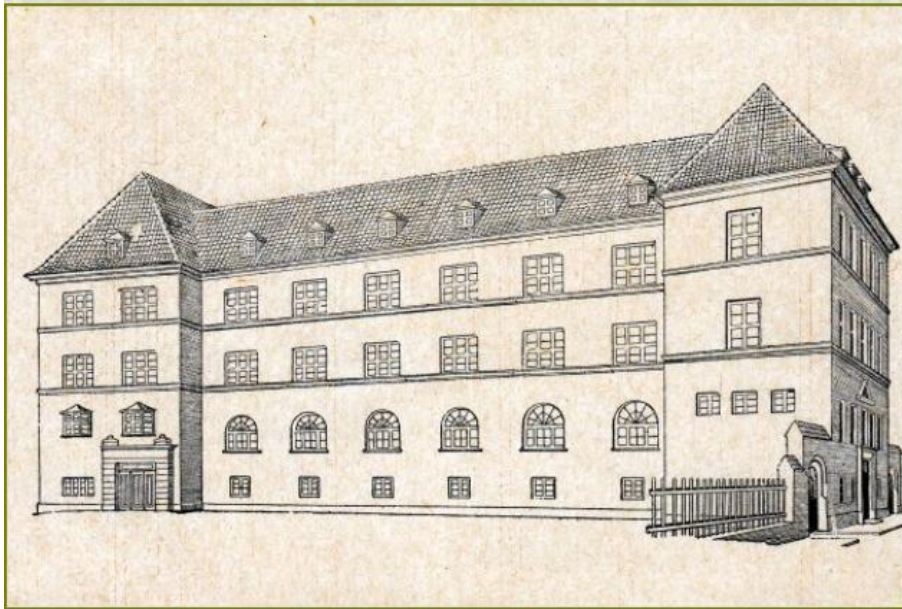

Foto 2. Tallinna Juudi Gümnaasiumi hoone (illustratsioon 1924).⁷⁵

Vastupidiselt Tartule Tallinna linn enne avalikkude koolide võrku liitumisel Juudi algkooli rahaliselt ei toetanud.⁷⁶ Tallinnas vastutas sel perioodil Tallinna juudi kooli toimimise eest Tallinna Juudi koguduse Nõukogu, kes kandis osaliselt kooli kulud, teine osa tuli õppemaksust.⁷⁷ Tallinna juudi algkool arvati avalikkude koolide võrku 20. jaanuarist 1927.⁷⁸

⁷³ TLA.855.1.1, *Kirjavahetus Tallinna Linnavalitsuse Haridusosakonnaga ja teiste asutustega koolide asutamisest, õppetööst, rahandus- ja majanduslikest küsimustest, inventarist. Rahalised eelarved ja aruanded.*, l 24.

⁷⁴ Eesti Juutide Arhiiv, *Eugenia Gurin-Loov, Eesti juudid – lühike ülevaade* (1990), https://muuseum.jewish.ee/history/jews_in_eesti_es.pdf (vaadatud 11.03.2025)., 3.

⁷⁵ Eesti Juutide Arhiiv, *Jossif Katz, Открытие Еврейской гимназии: “Для нас, русских Эстонии, этот пример должен быть весьма поучительным...”*, <https://muuseum.jewish.ee/Education/Katz%20school.html> (vaadatud 11.03.2025).

⁷⁶ TLA.855.1.1, 53, 69–70.

⁷⁷ TLA.855.1.1.

⁷⁸ RA, ERA.31.3.7152, *Vabariigi Valitsuse otsus Tallinna Juudi Algkooli arvamise kohta juudi vähemusrahvuse avalikkude algkoolide võrku*, 1.

1926.aastal asutati Valgas kolmas juudi algkool. Siiski ei liidetud seda kohe avalike linnakoolide võrgustikku – alles 1929. aastal sai kool ametlikult avaliku kooli staatuse.⁷⁹

Valga algkoolil on olnud erinevaid aadresse. Esialgu asus kool Poska tee 9, seejärel koliti Vee tänav 1 hoonesse. Alates 1932. aastast kuni 1935. aastani oli aadressiks märgitud Vee tänav 2 ning 1935. aastast Kesk tänav 1. Alates 1937. aastast tegutses kool S. Sepa tänav 13 hoones.⁸⁰

Valga juudi algkooli viimane õppeaasta oli 1938/1939. Kool suleti vastavalt Avalikkude algkoolide seaduse § 25-le, kuna õpilaste arv oli langenud alla 15. Ametlikult lõpetas Valga linna juudi algkool tegevuse 1. augustil 1939.⁸²

Aastatel 1920-1940 oli Eestis kaks juudi keskkooli.

Esimene juudi gümnaasium rajati Tallinna Juudi Algkooli juurde. Gümnaasiumi loomise idee tekkis Eesti juudi kogukonnas juba 1919. aastal. 1923. aasta sügisel saadi ametlik luba gümnaasiumi registreerimiseks ning samal ajal alustas õppetööd ka kooli esimene (VII) klass. 2. veebruaril 1924 kinnitas Haridusministeerium Tallinna Juudi Eraühisgümnaasiumi põhikirja.⁸³

1929. aasta märtsis said gümnaasiumi õpilased samad õigused, mis teised keskkoolid ehk nad said edaspidi minna kõrgkooli Tallinna Juudi Gümnaasiumi lõputunnistuse alusel.⁸⁴

Nõukogude okupatsiooni alguses nimetati gümnaasiumid ümber keskkoolideks. Tallinna Juudi Eraühisgümnaasium muudeti Tallinna 7. Algkooliks ja Tallinna 15. Keskkooliks. Seega gümnaasiumi ametlikku sulgemist justkui ei toimunud, õppetöö jätkus muudetud struktuuri ja uue nime all.⁸⁵

Tartus avati juudi eraühiskeskool 1926. aastal samuti algkooli juurde. Kool kandis nime Tartu Juudi eragümnaasium. Õpilaste vähesuse tõttu suleti ajutiselt kool 1935. aasta jaanuaris. Uuesti

⁷⁹ RA, ERA.3506.1.21, Kooli ja lasteaia statistilised aruanded, 1926–1939, 2, 13.

⁸⁰ Samas, 2, 7, 31, 37, 45, 51, 57, 63, 96.

⁸¹ Märkus.Vee tänav 1 ja Vee tänav 2 puhul võib olla tegemist sama hoonega, mille aadress muutus tänavate ümbernumbrdamise tõttu, kuid kindlat allikat selle kohta ei ole õnnestunud leida. – Viiteta autori oletus.

⁸² RA, ERA.31.3.7257, Vabariigi Valitsuse otsus Valga Linna Juudi algkooli kustutamise kohta juudi vähemusrahvuse avalikkude algkoolide võrgust, 06.06.1939–09.06.1939, 2–3.

⁸³ Gurin-Loov, *Tallinna Juudi Gümnaasium*, 11., 16–18.

⁸⁴ Samas, 36, 38.

⁸⁵ Samas, 64.

jätkas Juudi erakeskkool tegevust 1936. aasta sügisest. 1. mail 1939 sai ka Tartu Juudi eragümnaasium avalikkude keskkoolide õpilaste õigused.⁸⁶ Kool suleti 1940. aasta sügisel.⁸⁷

Samuti kasutasid juudid aktiivselt võimalust saada kõrgharidust. 1930. aastate lõpuks oli Eesti rahvastikust just juudid need, kelle seas oli kõige rohkem kõrgharitud.⁸⁸

Tartu juudi koolide jaoks hakati välja koolitama õpetajaid Tartu Ülikoolis loodud Juudi Teaduste Õppetoolis⁸⁹ - selles osas oli Tartu eesrindlik Ida-Euroopa ülikoolide seas.⁹⁰

1.4 Kokkuvõte

19. sajandi keskpaigas algas Eestisse ulatuslikum juutide sisseränne. Juudi kogukond kasvas, eriti Tallinnas ja Tartus, kus kujunesid välja ka esimesed kogudused.

Eesti Vabariigi iseseisvumise järel sätestati rahvusvähemuste õigused põhiseaduses ning 1925. aasta kulturomavalitsuse seaduse alusel said kõik üle 3000 liikmega rahvusrühmad õiguse moodustada kulturomavalitsus. Võimalust luua kulturomavalitsus, kasutasid vaid sakslased ja juudid. Juudi kulturomavalitsus loodi 1926. aastal Tallinnas.

Perioodil 1920–1940 tegutsesid Eestis Tallinna Juudi Algkool ja Gümnaasium, Tartu Juudi Algkool ja Gümnaasium ning Valga Juudi Algkool. Samuti avati Tartu Ülikoolis Juudi Teaduste Õppetool, mis toetas juudi õpetajate koolitamist. Teise maailmasõja ja okupatsioonide tagajärjel juudi kogukond Eestis hävis, kuid sõjajärgselt kasvas juutide arv taas.

⁸⁶ Vähemusrahvuste kultuurielu, 1993, 103-104, 113, 118.

⁸⁷ RA, EAA.2037.1.119, *Pedagoogikanõukogu koosolekute protokollid*, alustatud 30. augustil 1935, lõpetatud 4. novembril 1940, lk 86.

⁸⁸ Vähemusrahvuste kultuurielu, 1993, 18.

⁸⁹ Berg, 1994, 821.

⁹⁰ Tõnu Parming, "The Jewish Community and Inter-Ethnic Relations in Estonia, 1918–1940," *Journal of Baltic Studies* 10, nr 3 (1979), 251.

2. Tartu linna 17. algkooli õpetajad 1926 - 1940

2.1 Õpetajate kutse

Eesti Vabariigis allus õpetuse andmine riiklikule järelevalvele ning ka juudi koolid pidid oma tegevuses järgima Eesti seadusandlust.⁹¹

Täpsemad nõuded algkoolidele oli kirja pandud 1920. aastal välja antud Avalikkude algkoolide seaduses. Algkooli õppekeeleks pidi olema emakeel ning koolikohustus algas lapse seitsme aastaseks saamisel. Algkool oli kuueklassiline või kestis kuni õpilase 16-aastaseks saamiseni. Õppetöö pidi toimuma vähemalt 35 nädalal aastas. Vähemusrahvustele muutus kooli avamine kohustuslikuks juhul, kui vastava rahvusrühma õpilasi oli vähemalt 20.⁹²

Edaspidi muudeti algkooli seadust 1931. aastal ning 1934. aasta koolireformiga, mida täiendati ka 1937. aastal.⁹³

Peaasjalikult jäid õpetajatele nõuded samaks, mis esimeses, 1920. aasta seaduses. Õpetajana võis töötada isik, kes oli lõpetanud õpetajate seminari või omandanud õpetajakutse kesk- või kõrgkooli lõpetamise järel. Õpetajate puudusel lubati ajutiselt ka ilma kutseta inimesi tööle võtta.⁹⁴

Õpetajate kutse küsimus oli murekohaks vabariigi algusaastatel terves riigis. Kui 1923/24. õppeaastal oli kutseta õpetajate arv Eestis ligi neljandik algkooliõpetajatest, siis kümne aasta pärast, 1933/34. õppeaastaks, oli kutseta õpetajate protsent langenud 3,5% peale.⁹⁵

Tartu 17. algkooli õpetajaskonna koosseisus esines 1920.–1930. aastatel kutsega ja kutseta õpetajate osakaalus teatud kõikumisi, kuid üldine arengusuund viitas kvalifitseeritud õpetajate arvu kasvule. Aastate jooksul kujunes välja olukord, kus kutsetunnistusega õpetajad moodustasid

⁹¹ *Riigi Teataja*, 1920, nr 113/114.

⁹² Avalikkude algkoolide seadus. 1920. Vastuvõetud Asutava Kogu poolt. Eesti Õpetajate Liidu kirjastus.

⁹³ Avalikkude algkoolide seadus. 1931. Vastuvõetud Riigikogu poolt. Eesti Õpetajate Liidu kirjastus.; Andersen, 1995.; Andersen, 2007, 71–72.

⁹⁴ Avalikkude algkoolide seadus, 1920, 16-17.

⁹⁵ Andersen, 2007, 245-246.

õpetajaskonnas enamuse. 1930. aastatel püsis kutsega õpetajate osakaal valdavalt stabiilne ning kvalifikatsiooninõuetele vastavate õpetajate arv kasvas. Mõningatel aastatel esines ajutisi tagasilööke, kuid need ei muutnud üldist suundumust.⁹⁶

1934/35. õppeaasta andmed annavad hea ülevaate õpetajaskonna kvalifikatsioonist. Kutsetunnistusega õpetajatena töötasid Leib Levitin, Elias Levenberg, August Raielo, Erich Lukin ja Cila Švalbe. Neist kolmel oli algkooli õpetaja kutse, ühel keskkooli õpetaja kutse ning ühel võimlemisõpetaja kutse. Õpetajate hulgas oli ka kõrgharidusega, kuid kutsetunnistusega pedagooge: David Salamon (ülikooliharidus) ning Asriel Šapot ja Marie Olderog (keskkooliharidus).⁹⁷

On arusaadav, et väiksearvulises juudi kogukonnas oli raske leida sobivat juudi kooli õpetajat. Ideaalis oleks juudi kooli õpetaja pidanud oskama nii jidiši kui ka heebrea keelt ning tundma juudi kombeid. Lisaks võis rolli mängida ka väike töökoormus, mis tähendas õpetajale madalamat palka. Kutseta õpetajat võis kooli tööle võtta vaid siis, kui kutsetunnistusega õpetajat ei olnud võimalik leida.⁹⁸

Kool pidi andma teada, et kutse puudumisel ei saa nad võtta vastutust õpetaja töö jätkumise eest järgmisel õppeaastal. Nii pidi näiteks õpetaja Marie Olderog igal aastal saada kinnituse, et ta võib tööd jätkata.⁹⁹

2.2 Õpetajate kodakondsus

Kui varem anti juudi erakoolides õpetust lisaks jidiši või heebrea keelele mõnes võõrkeeles (peamiselt saksa keeles), siis kultuurautonoomia seaduse kohaselt tuli edaspidi luua emakeelne rahvuskool.¹⁰⁰ Linnakooliks saades ei olnud kohe võtta piisavalt jidiši või heebrea keelt valdavaid õpetajaid.¹⁰¹

⁹⁶ RA, EAA.2037.1.7, 23, 28, 40, 44, 50, 58, 65, 70, 75, 86, 90, 102, 117.

⁹⁷ Samas, 79.

⁹⁸ RA, ERA.1108.3.204. Kirjavahetus Juudi Kultuurvalitsuse ja Tartu linnakoolivalitsusega juudi koolide õppejõudude koosseisu, õppekavade ja teistes õppetöösse puutuvais küsimusis, 1932-1940, 7.

⁹⁹ RA, EAA.2037.1.37. Väljaläinud kirjade raamat, 36.

¹⁰⁰ RA, ERA.1108.3.204, 5-6.; RA, EAA.2037.1.125. Juudi algkooli ja keskkooli tunnikavad, 1, 28.;

¹⁰¹ RA, EAA.2037.1.125, 1, 28.

Seetõttu otsis kulturomavalitsus neid ka välismaalt. Samas oldi ettevaatlik, et välismaalt kutsutud õpetajaid ei oleks liiga palju. Samal ajal pöörati tähelepanu ka uute õpetajate ettevalmistamisele.¹⁰²

1930. aastate alguses, kui Eestit raputas majanduskriis ja tööpuudus oli suur, tõusis päevakorda kodakondsuse küsimus, mis puudutas nii kodakondsuseta juute kui ka teisi isikuid.

1932. aastast hakkas kehtima välismaalastele teenistusloa andmise seadus. Seaduse kohaselt said nad Eestis töötada vaid Kohtu- ja Siseministeeriumi poolt väljastatud loa alusel.¹⁰³

1932. aasta suvel oli Tartu juudi algkoolis nendeks õpetajateks Elias Levenberg, Asriel Šapot, Šenje Nodel ja Jankel Nodel. Kulturomavalitsus palus, et nad saaksid varasemate aastate eeskujul õpetamist jätkata, kuna vastasel juhul oleks kool jäänud õpetajateta ja võinud sattuda sulgemisohtu.¹⁰⁴ Koolis edasi töötamiseks tuli neil esitada taotlus Eesti Vabariigi kodakondsuse saamiseks ning taotleda ka vastavat tööloba.¹⁰⁵

Neljast õpetajast kolm lahkusid ametist järgmise kolme aasta vältel: Jankel Nodel, Šenje Nodel ja Asriel Šapot.¹⁰⁶

Võib oletada, et nende töö katkestamine võis olla seotud töölubade mittepikendamisega.

Alates 1933/34. õppeaastast kuni Eesti omariikluse lõpuni oli Tartu juudi algkoolis kolm õpetajat, kel polnud kodakondsust. Nendeks olid Leedu kodakondsusega direktor David Salamon, Läti kodakondsusega õpetajad Elias Levenberg ning Cila Švalbe. Töölubasid pidid nad iga õppeaasta jaoks pikendama.¹⁰⁷

2.3 Õpetajate palgad

Õpetajate palgamäärad kehtestati Eestis esmakordselt Vabadussõja ajal, 1919. aastal, ning neid korregeriti 1921. aasta kevadel vastu võetud uue palgaseadusega.¹⁰⁸

¹⁰² RA, ERA.1108.3.204, 5-6.

¹⁰³ „Välismaalased leivast lahti”, *Päevaleht*, 1. aprill 1932, nr 88, lk 4.; „Välismaalaste teenistuses pidamise ja neile teenistusloa andmise seadus”, *Riigi Teataja*, nr 34, 9. aprill 1935, lk 729–730.

¹⁰⁴ RA, ERA.1108.3.204, 5- 6.

¹⁰⁵ RA, ERA.1108.3.204, 7.

¹⁰⁶ RA, EAA.2037.1.7, 68, 73, 90.; RA, ERA.1108.3.204, 5.

¹⁰⁷ RA, ERA.1108.3.204, 79, 149.; RA, EAA.2037.1.38. Sissetulnud kirjade raamat, 11, 15.

¹⁰⁸ „Uue palgaseaduse puhul”, *Kasvatus*, 1921, nr 9, 129.

1921. aasta seaduse järgi oli õpetaja nädalatundide norm 24 ning palk sõltus haridustasemest ja tööstaažist.¹⁰⁹

1935. aasta palgaseadusega tõusis nädalatundide norm linnaalg- ja täienduskoolides 28 tunnini ning täpsustati õpetajate teenistusastmeid. Tööstaaži põhjal eristati nooremõpetajaid, õpetajaid ja vanemõpetajaid, kusjuures palk kasvas koos staažiga kuni 15 tööaastani. Palga suurus määrati konkreetse palgaastme alusel, lähtudes kehtestatud tingimustest.¹¹⁰

1935. aastal vastu võetud „Õppejõudude tasude seadus” põhjustas Tartu juudi algkoolis probleeme kolmele õpetajale – David Salamonile, Cila Švalbele ja Elias Levenbergile.¹¹¹ Uue seaduse §8 järgi said õpetajad palka teenistusaastate järgi. Seadust täiendati tõlgendusega veel sama aasta oktoobris: teenistusaastaid arvestati Eesti Vabariigis töötades ehk alates 1918. aasta lõpust, teenistusaega väljaspool Eestit üldjuhul ei arvestatud¹¹² Kuigi seadus võeti vastu 1935. aastal, tekitas viimane juudi koolis segadust alles 1938.aasta kevadel. Kultuuromavalitsusele saadeti Tartu juudi algkooli poolt selle osas murelik kiri: *“Palume teatada, kas meie saame maikuu palka riigi poolt kui siamaani, või peame koostama uusi palgalehti, arvesse võttes, et riik ei arvesta õpet.-välismaalastele neid aastaid, mida nad töötasid väljaspool Eestit.”*¹¹³

Tuleb lisada, et sama probleem oli ka Tallinna juudi algkoolil. Enammakstud summad pidid õpetajad tagasi maksuma. Juudi Kultuurvalitsus palus Haridusministeeriumilt tagasimaksmine ära jaotada kolme aasta peale. Poole tagasimakstavast summast võttis enda kanda Juudi kultuurvalitsus.¹¹⁴

Linnakooli staatus tähendas, et õpetajatele maksid palka edaspidi nii linn kui ka riik.¹¹⁵

Juudi algkooli tunnikava erines Haridusministeeriumi poolt ette nähtud nõuetest. Haridusministeerium oli mõningateks tunnikava muudatusteks juudi algkoolile loa andnud.¹¹⁶

¹⁰⁹ “Õpetajate palgaseadus”, *Kasvatus*, 1921, nr 10, 152-154.

¹¹⁰ RA, ERA.31.6.118. Riigivanema poolt dekreediga kehtestatud õppejõudude tasude seadus, 07.08.1935, 5.; Õppejõudude tasude seadused. Eesti rahvahariduse ja kultuuriala korraldus. Koostaja A. Kurvits. Tallinn, 1938, 493-503.

¹¹¹ Õppejõudude tasude seadused, 1938, 503, 505.; RA, EAA.2037.1.37, 25.

¹¹² Õppejõudude tasude seadused, 1938, 503, 505.

¹¹³ RA, EAA.2037.1.37, 25.

¹¹⁴ RA, ERA.40.1.6914. Kultuurvalitsuse koosolekute protokollide ära kirjad koos kirjavahetusega. 1938-1939, 62.

¹¹⁵ RA, EAA.2037.1.7, 26, 39, 43, 49, 56, 63, 69, 74, 85, 100, 107, 120.

¹¹⁶ Märkus: täpsemalt tunnikavadest peatükis 4.1.

Siiski ei maksnud riik ega linn nende tundide eest, mida Haridusministeeriumi tunnikavade järgi kavas polnud. Nende tundide eest maksti õpetajatele tasu lisarahade eest.¹¹⁷

Lisarahad tulid peamiselt juudi kultuuroromavalitsuse poolt, kuid oli aastaid, mil lisaks mainitule, tulid summad ka eraisikutelt ja juudi seltsidelt.¹¹⁸ Õpetajad pidid nimetama oma töökavas eraldi tasustatavad tunnid, mida riiklikus õppekavas ei olnud. Tunnikava juures oli nende tundide juures märke “ `) “.¹¹⁹ Eraldi tasustati enamasti lisa keeletunde ja vahel mitme klassi koosõppe tunde.

120

Näitena tabelis 1 1926/1927. õppeaasta oktoobri kuust nädala koormused ja tunnid.

Tabel 1. Tartu linna 17. algkooli 1926/1927. õppeaasta oktoobrikuu nädalakoormused.

1926/1927 õa Õpetajad	Riikliku õppekava järgi nädalakoormus	Lisatunnid	Nädalakoormus kokku
L. Levitin	26	6	32
L. Samuel	18	9	27
A. Šapot	26	5	31
O. Rutshjova	14	2	16
M. Siekkel	8	-	8
M. Olderog	8	-	8
P. Zensiper	8	-	8
A. Kropman	8	-	8
D. Kusul	9	2	11
L. Atlas	8	-	8

¹¹⁷ RA, EAA.2037.1.125, 20,25.

¹¹⁸ RA, EAA.2037.1.7, 39, 43, 49, 56, 63, 69, 74, 85, 100, 107, 120.

¹¹⁹ RA, EAA.2037.1.125,18.

¹²⁰ Samas, 18, 24.

Kokku nädalakoormus	133	24	157
------------------------	-----	----	-----

Tabeli koostamise alus: RA, EAA.2037.1.125, 24.

Nädala tunnikoormuse said Tartu juudi algkoolis täis vaid mõned üksikud õpetajad. Täispalga saamiseks pidi tunde andma ka teistes koolides, peamiselt samas majas asuvas Tartu juudi erakeskkoolis.¹²¹ Näitena tabelis 2 välja toodud 1935/36. õppeaasta tundide arvud.

Tabel 2. 1935/36. õppeaasta Tartu linna 17. algkooli õpetajate nädala tundide arv.

Õpetaja	Tundide arv Tartu juudi algkoolis	Tundide arv teistes koolides	Tundide arvud kokku
D. Salamon	19	4	23
L. Levitin	22	6	28
E. Levenberg	9	6	15
C. Švalbe	30	-	30
M. Olderog	10	2	12
E. Lukin	6	-	6
M. Saaberg	16	5	21
A. Kuiv	6	10	16

Tabeli koostamise alus: RA, EAA.2037.1.7. Statistilised aruanded, 90.

¹²¹ RA, EAA.2037.1.7, 68, 73,79, 90, 93-98, 112,123.

Osa Tartu juudi algkooli rahastusest kattis Juudi kulturomavalitsus ning vajadusel panustasid ka kogukonna liikmed. Kuna need toetused ei olnud suuruselt võrreldavad linna või riigi eelarvest makstavatega, oli õpetajate palk madalam kui teistes linnakoolides.¹²²

Näiteks on tabelis 3 võrreldud 1931/32. ja 1939/40. õppeaastat selle põhjal, kui palju maksti õpetajatele lisatasu riigi ja linna rahastusele lisaks.

Tabel 3. Tartu linna 17. algkooli õpetajate palgad 1931/32. ja 1939/40. õppeaasta võrdlus.

	Õpetajate palgad kokku	Riik	Tartu linna- valitsus	Juudi kultuur- omavalitsus	Eraisikute ja juudi seltside toetused
1931/32. õa	9182,57 kr	5791,63 kr	1762,54 kr	1628,4 kr	-
1939/40. õa	6270, 3 kr	3422,85 kr	1235,23 kr	550 kr	1062,22

Tabeli koostamise alus: RA, EAA.2037.1.7. Statistilised aruanded, 63, 120.

Õpetajate palgaküsimus oli juudi algkoolides pidevalt päevakorral ning tõi aeg-ajalt kaasa erimeelsusi Tallinna ja Tartu kulturomavalitsuse esindajate vahel.

Näiteks 1930. aasta juunis toimunud Kulturomavalitsuse koosolekul taotles Tartu juudi kool õpetajate palkade maksmiseks täiendavalt 400 krooni. Tallinna esindajad olid selle vastu, kuid hoolimata vastuseisust õnnestus Tartu koolil siiski välja kaubelda 200-kroonine toetus.¹²³

Erimeelsused Tallinna ja Tartu kulturomavalitsuse esindajate vahel ilmnisid ka õpetajate arstiabi küsimuses. Juudi Kulturomavalitsus korraldas lisaks palkadele ka õpetajate tervishoiualast toetust, kuid 1939. aasta oktoobris lükati Tartu juudi algkooli õpetaja Elias Levenbergi abipalve tagasi põhjendusega, et eelarve nägi ette arstiabi tasustamise vaid Tallinna kooliõpetajatele. Tartu

¹²² RA, ERA.40.1.6897.Kultuurnõukogu koosolekute protokollide ära kirjad ja 1931/32.a. eelarve, 1930-1931, 22- 23.; RA, EAA.2037.1.424. Hoolekogu protokollide raamat, 20.; RA, EAA.2037.1.7, 26, 39, 43, 49, 56, 63, 69, 74, 85, 100, 107, 120.

¹²³ ERA.40.1.6897, 22- 23.

õpetajad pidasid sellist lähenemist ebaõiglaseks, rõhutades, et kõigil Juudi Kulturomavalitsuse õpetajatel peaksid olema võrdsed õigused.¹²⁴

Eesti omariikluse lõpuks tõsteti juudi algkooli õpetajate palk 95 protsendini avalike algkoolide palganormist.¹²⁵

2.4 Direktorid

Aastatel 1926-1940, mil Tartu juudi algkool kuulus Tartu linna koolivõrku, juhtisid Tartu juudi algkooli Leib Levitin (1926-1932) ja David Salamon (1933-1940).¹²⁶

Nad mõlemad juhtisid ka Tartu juudi gümnaasiumi.

Foto 3. Leib Levitin, Tartu 17. algkooli direktor aastatel 1926-1932.

Foto 4. David Salamon, Tartu 17. algkooli direktor aastatel 1933-1940.

¹²⁴ RA, EAA.2037.1.39. Algkoolist väljaläinud kirjade register 1939, 4-5.; ERA.40.1.6915. Kultuurnõukogu ja -valitsuste koosolekute protokollide ära kirjad ja 1938/39.a. aruanne ja 1939/40.a. proovi-bilansid, kirjavahetus rahvusnimekirjadesse muudatuste tegemise küsimuses, 170.

¹²⁵ RA, EAA.2037.1.424, 20. ; RA, EAA.2037.1.37, 39.

¹²⁶ RA, EAA.2037.1.7.

Leib Levitin sündis 24. juunil 1879. aastal Ukrainas.¹²⁷ Pärast Eesti iseseisvumist sai Levitinist Eesti kodanik.¹²⁸

Ta töötas 1902 -1908 Tšernigovi kubermangus Potšepis juudi eraalgkoolis heebrea ja jidiši keele ning ajaloo õpetajana.¹²⁹

1908. aastal kolis Levitin abikaasa ja üheaastaste kaksikutest poegadega¹³⁰ Tartusse. Samal aastal omandas ta Tartus õpetaja kutse ning asus 1. juuli 1908 tööle Tartu juudi eraalgkooli. 1917. aastal lõpetas ta Tartu Ülikooli farmaatsia erialal.¹³¹

Levitin osales oktoobrist 1916 kuni aprillini 1917 ka Esimeses maailmasõjas.¹³²

1920. aastal sai Levitinist Tartu juudi eraalgkooli direktor.¹³³

Lisaks kooli juhtimisele õpetas Levitin läbi aja koolis erinevaid õppeaineid, nende seas oli ajalugu, usuõpetust, maateadus, heebrea keel ning mitmel korral täitis ta klassijuhataja kohustusi.¹³⁴

1930. aastate alguses tekkinud sisepinged juudi kultuuroromavalitsuses, eelkõige keeleküsimumuste ümber¹³⁵, viisid Levitini otsuseni loobuda direktori ametikohast. Esialgu kavatses ta Eestist lahkuda ja siirduda Palestiinasse.¹³⁶ Siiski jätkas Levitin koolis õpetajana ning seda kuni 1940. aastani.¹³⁷ Endise õpilase Kopl Svitski sõnul oli Leib Levitin koolis suurim autoriteet: “*Heebrea keele ja usuõpetuse õpetaja hr Levitin oli koolis kõige suurem autoriteet. Ta oli juudi kooli hälli juures ning töötas seal kuni kooli sulgemiseni.*”¹³⁸¹³⁹

David Salamon oli koolis nii direktor kui ka õpetaja aastatel 1933 - 1941.¹⁴⁰

¹²⁷ RA, EAA.2037.1.7, 95.

¹²⁸ Samas, 95.

¹²⁹ RA, EAA.2037.1.22. Õpetajatele väljaantud tõendid, 8-9.

¹³⁰ Märkus. Levitinil oli kokku kolm poega, kolmanda poja sai ta 1915. aastal. Viide: RA, EAA.2037.1.43. Juudi algkooli õpetajate teenistuskirjade nimekiri. (1927).

¹³¹ RA, EAA.2037.1.7, 95.; RA, EAA.2037.1.43. Juudi algkooli õpetajate teenistuskirjade nimekiri. 1927.

¹³² RA, EAA.2037.1.43.

¹³³ RA, EAA.2037.1.7. Statistilised aruanded, I 1, 73.

¹³⁴ RA, EAA.2037.1.7, 95.; RA, EAA.2037.1.119, 2-3, 55-56.

¹³⁵ Märkus: keeleküsimumuste kohta vt lähemalt peatükk 4.2.

¹³⁶ Põldsam, 2017, 221-233.; „Rahvuse salgajate häbipost”, *Vaba Sõna*, 1934, nr 4, 7.

¹³⁷ 2037.1.424, 19-21.; RA, EAA.2037.1.119, 86-87, 90-91.

¹³⁸ Kopl Svitski, katkend raamatust *Mälestused* (2009), <https://muuseum.jewish.ee/Education/Svitski%20kool.pdf> (vaadatud 06.01.2024), 1.

¹³⁹ Märkus. Leib Levitin, erinevalt paljudest oma saatusekaaslastest, jäi holokaustis ellu.

Allikad: *Eesti territooriumil holokaustis hukkunud eesti juutide nimekiri viie lisaga*, https://muuseum.jewish.ee/Catalog_eng.pdf (vaadatud 29.03.2025); *Leib Levitin with his grandchildren during Israeli visit in 1957*, <https://gallery1.jewish.ee/displayimage.php?album=54&pid=1709> (vaadatud 29.03.2025).

¹⁴⁰ RA, EAA.2037.1.7, 73, 131.

Ta töötas koolijuhatajana alg- ja keskkoolis.¹⁴¹

David Salamon sündis 5. aprillil 1900. aastal Leedus. Kõrghariduse omandas ta Tšehhoslovakkia Kõrgemas Tehnikakoolis. Õpetajana oli ta enne Tartu juudi algkooli asumist töötanud kahes erinevas asutuses kokku kolm aastat. Lisaks kooli juhatamisele andis ta ka matemaatika tunde.¹⁴²

Pärast Teist maailmasõda oli Salamon matemaatika õpetaja Tartu IV keskkoolis (vene gümnaasium).¹⁴³

2.5 Õpetajad

Alates ajast, mil Tartu juudi algkool kuulus Tartu linnakoolide võrku, õpetas erinevatel aastatel koolis kokku nelikümmend õpetajat.

Õpetajatest annab ülevaate tabel 4.

Tabel 4. Tartu linna 17. algkooli õpetajad 1926-1940.

Õpetaja	Õppeaastad koolis	Õppeained ¹⁴⁴
Leib Levitin	(1908/09) ¹⁴⁵ 1925/26 - 1939/40	Heebrea keel, usuõpetus, juudi ajalugu, üldajalugu
Marie Olderog	(1920/21)1925/26 - sügis 1940	Käsitöö
Elias Levenberg	1927/28 - 1939/40	Juudi keel, laulmine, kirjandus, inglise keel

¹⁴¹ RA, EAA.2037.1.207. I- VI klassi õpilaste hinnangutelehed, 1.; RA, EAA.2037.1.37, 37.

¹⁴² RA, EAA.2037.1.7, 94.

¹⁴³ Svitski, Mälestused, 2009, 1.

¹⁴⁴ Märkus. Siin toodud välja kõik õppeained, mida õpetaja on läbi aastate õpetanud, siiski ei pruukinud ta neid ainetunde korraga anda. Näiteks õpetaja Leib Levitin õpetas enda viimasel õppeaastal vaid ajalugu.

¹⁴⁵ Märkus. Siin ja edaspidi: kui õppeaasta ees on sulgudes arv, siis see näitab õppeaastaid, mil oldi juudi algkoolis enne linnakooliks saamist. Kui õppeaasta taga on sulgudes arv, siis see näitab õppeaastat, mil oldi juudi algkoolis nõukogude okupatsiooni ajal.

Asriel Šapot ¹⁴⁶	1925/26 - 1934/35	Matemaatika, maateadus, ajalugu loodusõpetus, kodanikuteadus.
Leib Atlas	1925/26 - 1932/33	Matemaatika, loodusõpetus
David Salamon ¹⁴⁷	1933/34 - 1939/40 (ka 1940/41 õa)	Matemaatika
Cila Švalbe ¹⁴⁸	1933/34 - august 1940	Heebrea keel, matemaatika, usuõpetus, loodusõpetus
Jankel Nodel	1926/27 - 1931/32	Juudi keeled, usuõpetus, üldine ajalugu, juudi ajalugu, kõlblusõpetus
Erich Lukin	1931/32 - oktoober 1937	Võimlemine
Nikolaj Viller	1928/29 - 1932/33	Käsitöö poistele, joonistamine
Šenje Nodel ¹⁴⁹	1928/29 - 1932/33	Heebrea keel usuõpetus, laulmine, joonistamine, matemaatika, kodulugu
Anette Kaasik (kuni 1938.aastani Kuiv).	1935/36 - 1939/40	Eesti keel, looduslugu, füüsika, maateadus
Samuel Levitin	1926/27 - 1929/30 või 1930/31	Heebrea keel, matemaatika, kodulugu, loodusõpetus, usuõpetus, võimlemine
Olga Rutschjeva ¹⁵⁰	1925/26 - 1928/29	Eesti keel, joonistamine ja käsitöö
Margarita Siekkel	1925/26 - 1927/28	Joonistamine

¹⁴⁶ Asriel Šapoti nimi esineb dokumentides ka järgmiselt: Shapot, Sapot, Ezriel Schaput.

¹⁴⁷ David Salamoni nimi esineb dokumentides ka järgmiselt: Solomon.

¹⁴⁸ Cila Švalbe nimi esineb dokumentides ka järgmiselt: Zilda, Schvalbe.

¹⁴⁹ Šenje Nodeli nimi esineb dokumentides ka järgmiselt: Senje, Šeine, Nadel.

¹⁵⁰ Olga Rutschjeva perekonnanimi esineb dokumentides ka järgmiselt: Rutsjova, Rutshjowa.

Leida Peiker	1929/30 - 1931/32	Eesti keel
H. Dobrusky (Dobruškes)	1928/29 - 1929/30 või 1930/31	Loodusõpetus
Basse Kaplan	1938/39 - 1939/40 (ka 1940/41)	Eesti keel, kirjatehnika, maateadus, matemaatika
Marta Treier	detsember 1937 - 1939/40	Võimlemine
Sara Vilenskaja ¹⁵¹	1927/28 - 1928/29	Saksa keel
Helene Vau	1938/39 - august 1940	Eesti keel
David Kusul	(1918/19) 1925/26 - detsember 1926	Saksa keel
Helene Seim	1936/37 - jaanuar 1938	Eesti keel
Peisach Zensiper	1926/27	Laulmine
Abram Kropman	1926/27	Võimlemine
Perli Traugott	1927/28	Saksa keel
Alviine Kõrv	1929/30	Eesti keel
Marie Saaberg	1935/36	Eesti keel
Aleksander Tannia	1935/36	Riigikaitse
F. Šats ¹⁵²	1939/40. -1939/40 (ka 1940/41)	Heebrea keel, matemaatika, maateadus, loodusõpetus

¹⁵¹ Sara Vilenskaja perekonnanimi esineb dokumentides ka järgmiselt: Vilenski.

¹⁵² F. Šatsi nimi esineb dokumentides ka järgmisel kujul: Schats.

Olga Kuiv	september 1938 - veebruar 1939	Anette Kuiv-Kaasiku asetäitja
Olvi Rebane	september 1937 - 1937 detsember	Võimlemine

Tabeli koostamise alus: RA, EAA.2037.1.7.; RA, EAA.2037.1.189, 1,7.; .RA, EAA.2037.1.125, 18, 25, .; RA, EAA.2037.1.202, 29-31.; RA, EAA.2037.1.42, 7-8. ; 2037.1.108, 18, 59.; RA, EAA.2037.1.206, 1.; RA, EAA.2037.1.119, 2-3, 16-17, 34-36.70-71,86 -87; 88 -89.; RA, EAA.2037.1.41.; RA, EAA.2037.1.46.; 2037.1.424, 1-4, 11-12.; RA, EAA.2037.1.37, 33.; RA, EAA.2037.1.47.

Lühiajaliselt õpetasid koolis ka järgmised õpetajad: E. Tilling, Fr. Kaplan, Alfred Kurlents, D. Kutsul, M. Eikel, Leo Freiberg, August Raielo, Johanna Krosinfi.¹⁵³

Kõige pikema staažiga juudi rahvusest õpetajad olid Leib Levitin, Elias Levenberg ja Asriel Šapot. Leib Levitin, kokku, koos eelneva ajaga, ka enne Eesti iseseisvust, õpetas koolis 32 aastat.¹⁵⁴

Elias Levenberg oli juudi algkoolis õpetaja 13 aastat¹⁵⁵ ning Asriel Šapot 10 aastat¹⁵⁶.

Saksa rahvusest õpetajatest oli kõige kauem ametis Marie Olderog. Juudi algkoolis töötas ta alates 1920. aastast, kokku 15 aastat.¹⁵⁷

Eesti rahvusest õpetajatest oli pikima staažiga, kuus aastat, võimlemisõpetaja Erich Lukin.¹⁵⁸

¹⁵³ RA, EAA.2037.1.7.; RA, EAA.2037.1.189. 1.-8. klassi õpilaste hinnangulehed. September 1925 - mai 1926, 1,7.; RA, EAA.2037.1.125, 18, 25, .; RA, EAA.2037.1.202. . I-VI klassi juudi algkooli ja I, II, III, klassi keskkooli õpilaste hinnangulehed, 29-31.; RA, EAA.2037.1.42. Teatelehed õpetajate kutsealalise tegevuse kohta, 7-8.; 2037.1.108. Juudi alg- ja keskkooli palgalehed 1931-35, 18, 59.; RA, EAA.2037.1.206. I -VI klassi õpilaste hinnangulehed, 1.; RA, EAA.2037.1.119, 2-3, 16-17, 34-36.70-71,86 -87; 88 -89.; RA, EAA.2037.1.41.Õpetajate nimekirjad.; RA, EAA.2037.1.46. Päevaraamat õpetajate puudumiste ja hilinemiste kohta.; 2037.1.424. Hoolekogu protokoll raamat, 1-4, 11-12.; RA, EAA.2037.1.37.Väljaläinud kirjade raamat, 33.; RA, EAA.2037.1.47.Õpetajate puudumiste vihik.

¹⁵⁴ RA, EAA.2037.1.7, 95.; RA, EAA.2037.1.46.; RA, EAA.2037.1.119, 34-36, 55-56, 70-71.

¹⁵⁵ Samas.

¹⁵⁶ RA, EAA.2037.1.7, 68, 73, 79. RA, EAA.2037.1.36. Sissetulnud kirjade raamat, I 8.; RA, EAA.2037.1.125, 18, 25.; RA, EAA.2037.1.202, 29-31.; RA, EAA.2037.1.108, 18, 59. ; RA, EAA.2037.1.206, 1.

¹⁵⁷ RA, EAA.2037.1.7, 97. ; RA, EAA.2037.1.46.;RA, EAA.2037.1.119, 34-36, 55-56, 70-71.

¹⁵⁸ RA, EAA.2037.1.7, 98.; RA, EAA.2037.1.46.

2.6 Kokkuvõte

Tartu 17. algkool allus Eesti riiklikule järelevalvele ning pidi järgima üldiseid haridusnõudeid, kuid erines tavakoolidest oma keele- ja kultuurilise suunitluse poolest. Õpetajatelt eeldati lisaks tavapärasele kvalifikatsioonile ka jidiši ja heebrea keele oskust ning juudi kommete tundmist, mis raskendas sobivate õpetajate leidmist. Sageli tuli õpetajaid otsida välismaalt, kuid samal ajal pöörati tähelepanu ka kohalike õpetajate ettevalmistamisele. Õpetajate puudus ning kodakondsuse ja töölubade nõuded tekitasid kooli juhtkonnale lisaprobleeme. Palgaküsimused olid juudi algkoolides pidevalt päevakorral ja tõid aeg-ajalt kaasa erimeelsusi kultuuroromavalitsuse esindajate vahel. Õpetajad pidid tihti täiskoormuse saavutamiseks õpetama ka teistes koolides, sealhulgas Tartu juudi gümnaasiumis. Koolil oli kaks direktorit: Leib Levitin ja David Salamon, kes mõlemad mängisid olulist rolli koolielu arendamisel. Kokku töötas ajavahemikus 1926–1940 koolis üle neljakümne õpetaja. Tartu juudi algkool säilitas oma kultuurilise eripära kogu iseseisvuse perioodi jooksul, hoolimata paljudest raskustest.

3. Tartu linna 17. algkooli õpilased 1926 - 1940

3.1 Õpilaste arv

Avalike algkoolide seaduse kohaselt algas ka juudi õpilaste koolikohustus 7. eluaastast. Õpe pidi olema tasuta ja emakeelne.¹⁵⁹ Seaduse järgi kohustati vähemusrahvusi koole pidama siis, kui samas piirkonnas oli vähemalt 20 õpilast.¹⁶⁰ Näiteks õppis Tartus juba aastatel 1922-1925 koolis üle 80 õpilase aastas.¹⁶¹

Aastate jooksul jäi õpilaste arv vahemikku 50–94.¹⁶²

Õpilaste koguarvu mõjutasid ka klassikursust kordama jäänud õpilased.

Näiteks 1938/39. õppeaastal jäi 54 õpilasest klassikursust kordama 11 ehk 20,4%. Samal aastal lõpetas 6. klassi seitsmest õpilasest viis. Esimeses klassis oli küll 14 õpilast, kuid neist kolm olid varasemast aastast klassi kordama jäänud.¹⁶³

Kuigi klassikursuse kordama jäämise põhjused olid erinevad ja mõnel juhul oli märgitud põhjuseks „kõik ained“, valmistasid näiteks 1938/39. õppeaastal õpilastele enim raskusi eesti keel, heebrea keel ja matemaatika.¹⁶⁴

Õppeaasta jooksul lahkusid üksikud õpilased koolist peamiselt elukoha muutuse või visati nad ebasobiva käitumise tõttu välja. Samal ajal liitus Tartu algkooliga ka uusi õpilasi teistest koolidest. Näiteks 1939. aasta jaanuaris asus 3. klassi õppima õpilane, kes oli tulnud Tartu linna V algkoolist.¹⁶⁵

Kahjuks on arhiivimaterjalides säilinud õpilaste nimekirjad katkendlikud, mistõttu ei ole võimalik esitada Tartu Juudi Algkooli kõigi õppeaastate täielikku nimekirja. Näiteks puudub täielikult 1926/27. õppeaasta nimekiri ning 1928/29. õppeaasta puhul on säilinud üksnes 3. ja 4. klassi andmed. Näitena on lisades esitatud tabel 10, mis sisaldab 1937/38. õppeaasta õpilaste nimekirja.

¹⁵⁹ Avalikkude algkoolide seadus, 1920, 1-4.

¹⁶⁰ Samas, 3-4.

¹⁶¹ RA, EAA.2037.1.7, 5,15.

¹⁶² Vaata peatükk 3.3, tabel 7.

¹⁶³ RA, EAA.2037.1.119, 67-69, 71,74.;

RA, EAA.2037.1.52. Õpilaste üldnimestik, 9-11.; RA, EAA.2037.1.211. Tartu linna XVII algkooli I,II,III klassi hinnangutevihik 1938/1939.; RA, EAA.2037.1.212. III,IV, V JA VI klassi hinnangutevihik 1938/39 ja 1939/40 õa. kohta.; RA, EAA.2037.1.119, 52-54.; RA, EAA.2037.1.52, 3 -9.

¹⁶⁴ RA, EAA.2037.1.119, 61-62, 67-69, 71,74.

¹⁶⁵ RA, EAA.2037.1.119, 67- 69, 71, 74.;

RA, EAA.2037.1.52, 10.

3.2 Õpilaste õppeedukus

Õpilaste õppeedukust määrati neile antud hinnete põhjal. Esialgu hinnati 1919. aasta määruse alusel sõnaliselt, kasutades hinnanguid „hea”, „rahuldav” või „nõrk”. Määruses rõhutati, et hindamine peab toimuma õpetaja põhjaliku tähelepanu alusel, mitte üksikute tööde järgi. Õpilased said tunnistused kaks korda õppeaasta jooksul, ehk hinnangud anti poolaasta kaupa.¹⁶⁶ 1934. aastal võeti hindamise jaoks kasutusele viiepallisüsteemis: “väga hea”, “hea”, “rahuldav”, “puudulik” ja “nõrk”.¹⁶⁷ Kuigi mõlema määruse järgi oleks tulnud kasutada sõnalist hindamist, kasutasid Tartu Juudi Algkooli õpetajad, nagu ka paljud teised Eesti algkooli õpetajad, jooksvaks hindamiseks siiski viiepallisüsteemi (1–5).¹⁶⁸

Õpilaste edasi viimise ühest klassist teise otsustas pedagoogikanõukogu. Ühe-kahe nõrga hinde korral võidi õpilane järgmisse klassi lubada, kuid kui nõrk õppeedukus ilmnes mitmes aines, jäi õpilane klassikursust kordama.¹⁶⁹

Kuigi klassi- ja koolikursuse lõpetamise määruses rõhutati, et järgmisesse klassi viimisel on määravaks kogu õppeaasta üldine õppeedukus ning seejuures ei tohi arvestada järeleksamite ega suvetööde tulemusi, ei peetud sellest nõudest kinni paljudes koolides, sealhulgas Tartu juudi algkoolis.¹⁷⁰

Üheks viisiks õpilaste õppeedukuse hindamiseks on vaadata, kui suur osa õpilastest pääses järgmisesse klassi. Eesti keeles kättesaadavad andmed antud kooli õpilaste edasijõudmise kohta on olemas vaid viimase viie õppeaasta kohta.¹⁷¹

Tabel 6. Tartu linna 17. algkooli õpilaste õppeedukus.

¹⁶⁶ Kaiv, J., Kurvits, A. (koost.), *Hariduseala korraldus. Seadused ja määrused haridusealal ühes Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi ringkirjade ja juhtnõõridega ning Riigikohtu otsustest võetud seletustega* (1932), 237.

¹⁶⁷ „Õpilaste hindamise ning klassi- ja koolikursuse lõpetamise määrus”, *Riigi Teataja*, 1934, nr 14, 274–275.

¹⁶⁸ Lembit Andresen, *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu*. IV, Iseseisvusaeg 1918–1940 (Tallinn: Avita, 2007), 105.; Näiteks RA, EAA.2037.1.204. I-VI klassi õpilaste hinnangutelehed, 1930-1931.

¹⁶⁹ Kaiv, Kurvits, *Hariduseala korraldus*, 1932, 232–233.

¹⁷⁰ Kaiv, Kurvits, *Hariduseala korraldus*, 1932, 233.; RA, EAA.2037.1.119, 14-15, 30-32, 52-54, 67-69, 71, 82-85.

¹⁷¹ Märkus. Andmeid sai järgmisest dokumendist: RA, EAA.2037.1.119.; RA, EAA. 2037.1.116.

Õppeaasta	Õpilaste arv	Klassid (õpilased arvuliselt)						Kokku klassi- kursust kordama jäänud %	Tartu linna 17.algkooli klassikursuse lõpetanud %	Eesti linnade klassi- kursuse lõpetanud %
		1.	2.	3.	4.	5.	6.			
1935/36	54	4	-	-	1	3	2	10 ehk 18,5%	81,5%	81,8%
1936/37	50	5	1	2	2	-	2	12 ehk 24%	76%	81,8%
1937/38	50	3	1	-	-	1		5 ehk 10%	90%	80,6%
1938/39	54	4	4	1	-	1	1	11 ehk 20,4%	79,6%	83,4%
1939/40	58	2	-	-	-	-	1	3 ehk 5,2%	94,8%	-

Tabeli koostamise alus: RA, EAA.2037.1.119, 14-15, 30-32, 52-54, 67-69, 71, 82-85. ;

„Õpilaste edasijõudmine”, *Eesti Statistika Kuukiri*, 1939, nr 217, 619-620.

Võrdlus näitab, et Tartu Juudi Algkooli õpilaste edasijõudmine jäi mõnel õppeaastal Eesti keskmisega samale tasemele, teistel aastatel aga veidi alla või üle selle.

Ka inspektorite hinnangul oli õppetöö tase rahuldav. 1938. aasta septembris võttis Tartu Juudi algkooli koolijuht olukorra kokku järgmiste sõnadega:

“Meie koolil on tänapäeval kindel alus ja ta tulevik on täiesti kindlustatud. Tõenduseks, et meie kool ei jää taha teistest koolidest on asjaolu, et koolide inspektori härra Laugi poolt korraldatud testide tulemused kooli VI klassis on täiesti rahuldavad. Juudi kooli pea hüveks on mugava

ümbruskonna loomine juudi lapsele, kus temale pakutakse sobiv materjal ja välditakse igasuguseid õpilase hingelisi konflikte tekitavaid põhjusi. Oma koolis laps tunneb ennast täieõigusliku liikmena, kuna võõras koolis vähemus.. lapsena. Meie tutvustame last juudi rahva ajaloo ja kommetega, mis jätab suure mulje ta edaspidises arengus..”¹⁷²

Õpilaste õppeedukuse hindamisel tuleb arvestada ka juudi kooli eripäradega. Esiteks tuli õpilastel õppida mõnikord kahes või isegi kolmes emakeeles (vt täpsemalt peatükki 4 „Tartu juudi algkooli õppetöö 1926 - 1940”), mis võis nende õppetööd raskendada.

Kõigi õpilaste õppeedukus ei pruukinud alati peegeldada nende tegelikku võimekust. Juudi rahvusest lapsi saabus kooli välisriikidestki, mistõttu tuli neil kohaneda kohaliku õpikeskkonna ja samuti haridusnõuetega. Näiteks on 25. mai 1935. aasta pedagoogikanõukogu protokollis märgitud: “õpilane Nedzvietski on andekas ja arenenud õpilane, kuid arvestades tema hilist tulekut kooli, pealegi võõralt maalt, otsustatakse anda temale suvetööd neis aineis, millised on nõrgavõitu.”¹⁷³

Igal õppeaastal toodi esile ka kaks parimat õpilast. Õpitulemustelt parim õpilane sai Tartu linnavalitsuselt kingituse, teise koha saavutanud õpilane sai koolilt auhinnaks raamatu. Siiski jäi 1939/40. õppeaastal teise koha auhinnaraamat välja andmata, kuna sobivat õpilast ei leitud.¹⁷⁴

3.3 Õpilaste majanduslik olukord

Õpilaste majanduslikku olukorda saab esmalt hinnata nendele määratud toetuste põhjal. Tartu juudi kooli õpilased vajasisid igal õppeaastal toetust kas riiete või õppevahendite soetamiseks.

1930. aastate lõpus hakati abi vajavatele õpilastele pakkuma ka hommikusööki.¹⁷⁵

Tabel 7. Tartu linna 17. algkooli õpilaste majanduslik olukord 1926-1940.

Õppeaasta	Poisse	Tüdrukuid	Õpilaste	Toetuse	Toetuse saajate %
-----------	--------	-----------	----------	---------	-------------------

¹⁷² RA, EAA.2037.1.438. Lastevanemate koosolekute protokolliraamat, 1-2.

¹⁷³ RA, EAA.2037.1.119, 14.

¹⁷⁴ RA, EAA.2037.1.119, 32, 54, 69, 83.

¹⁷⁵ RA, EAA.2037.1.7., 30, 42, 46, 52, 60, 67, 72, 77, 88, 104, 109.;

RA, EAA.2037.1.424., 7, 14.; RA, EAA.2037.1.432. Kehvemate õpilaste varustamise aruanded.

			arv kokku	saajad	
1925/26. õa	58	24	82	?	?
1926/27. õa	59	22	81	14	17,3%
1927/28. õa	62	32	94	14	14,9%
1928/29. õa	52	34	86	17	19,8%
1929/30. õa	53	33	86	14	16,3%
1930/31. õa	52	32	84	11	13,1%
1931/32. õa	39	28	67	18	26,9%
1932/33. õa	33	30	63	15	23,8%
1933/34. õa	33	24	57	13	22,8%
1934/35. õa	33	28	61	7	11,5%
1935/36. õa	30	24	54	10	18,5%
1936/37. õa ¹⁷⁶			50	?	?
1937/38. õa	30	20	50	9	18%
1938/39. õa	31	23	54	6	11,1%
1939/40. õa	32	26			

Tabeli koostamise alus: RA, EAA.2037.1.7. Statistilised aruanded, 23-117.; RA, EAA.2037.1.119, 30 -31.; RA, EAA.2037.1.210. I-VI klassi õpilaste hinnangutelehed. RA, EAA.2037.1.424, 7, 14.; RA, EAA.2037.1.432.

¹⁷⁶ Märkus. 1936/37. õppeaasta kohta ei ole allikates eraldi välja toodud poiste ja tüdrukute arvu. Käesoleva töö autor ei ole sugu tuletanud üksnes nimede põhjal.

Kahjuks ei ole andmeid kõigi õppeaastate kohta, kuid tabelist 7 on näha, et toetuse saajate osakaal oli üsna suur - 10- 20% kooli õpilastest vajas abi. Erandiks olid aastad 1931-1934. Sel perioodil valitses Eestis majanduskriis¹⁷⁷, mis võis mõjutada Tartu juudi kooli õpilaste majanduslikku olukorda.

Lisaks õppeaasta jooksul kasutatud toetusmeetmetele pöörati tähelepanu abivajavatele lastele samuti suveperioodil. Kehvade elutingimustega lapsi saadeti suvelaagritesse, kus nad said puhata ja kosuda. Laagrid olid lastele tasuta, nende korraldamise eest hoolitses linna Koolivalitsus koostöös Töö- ja Hoolekandeministeeriumiga. Sinna suunati kooliarsti soovitusel need vaesemad lapsed, kes „*põevad verevaesust, kroonilist hingamisteede haigust, skrofuloosi, kannatavad üldise nõrkuse all jne*”.¹⁷⁸

Ka Tartu Juudi Algkool kasutas seda võimalust ning saatis oma õpilasi suvelaagrisse. Näiteks 1927. aasta suvel saadeti sinna neli õpilast, kellel diagnoositi muu hulgas bronhiit, alatoitumus, skrofuloos, aneemia ja lümfadeniit. Mõnel juhul saadeti suvekolooniasse lapsi, kelle abivajadus tulenes keerulisest perekondlikust olukorrast – näiteks oli üks vanematest surnud või raskelt haige.¹⁷⁹

1936. aasta suvel soovis kool korraldada oma õpilastele eraldi suvelaagri. Tartu Lastekaitse Ühingule saadetud palves märgiti, et koolis on 13–14 puudust kannatavat õpilast, kes vajaksid suvekolooniasse saatmist, kuid ei saa usulistel põhjustel ühineda teiste lastega, mistõttu paluti koolile eraldada vahendid oma laagri korraldamiseks.¹⁸⁰

Samuti pakuvad teavet õpilaste majandusliku olukorra kohta kooliarsti märkmed. Esialgu ei olnud Tartu juudi koolis, nagu paljudeski teistes linnakoolides, terviselehed kasutusel. Esimesed teadaolevad Tartu juudi kooli kooliarsti poolt koostatud terviselehed pärinevad 1931/32. õppeaastast.¹⁸¹

Terviselehtedele märgiti õpilase toitumus (hea, keskmine, halb).¹⁸² Tabel 8 annab ülevaate õpilaste toitumisest, mis peegeldab üht võimalikku aspekti nende majanduslikust olukorrast.

¹⁷⁷Eesti ajalugu VI, 2005, 81–83.

¹⁷⁸Tartu: [koguteos], 1927, 566.

¹⁷⁹ RA, EAA.2037.1.29. Suvekolooniasse saadetavate õpilaste nimekirjad ja Tartu Lastekaitse Ühingule saadetud kirjad samades küsimustes, 1.

¹⁸⁰ RA, EAA.2037.1.29, 2.

¹⁸¹ RA, EAA.2037.1.7, 62.

¹⁸² RA, EAA.2037.1.7, 62.

Tabel 8. Tartu linna 17. algkooli õpilaste toitumus 1931-1939.

Õppe- aasta	Arsti kont- rollis käinud õpilaste arv ¹⁸³	Halb toitumus		Keskmine toitumus		Hea Toitumus		Halva toitumusega õpilaste osakaal (%)
		Tüdrukud	Poisid	Tüdrukud	Poisid	Tüdrukud	Poisid	
1931/32	66	1	11	6	15	21	12	18,2%
1933/34	52	-	6	9	13	14	10	11,5%
1934/35	56	-	3	11	11	15	16	5,4%
1935/36	52	2	-	10	8	17	15	3,8%
1937/38	44	6		10		28		13,6%
1938/39	47	3		25		19		6,4%

Tabeli koostamise alus: RA, EAA.2037.1.7. Statistilised aruanded, 62,78, 84, 99, 110, 113.

Nii nagu toetuste puhul märgitud, võis samuti 1930. aastate alguse majanduskriis avaldada mõju laste toitumusele. Kui välja arvata majanduskriisi aastad ning 1937/38. õppeaasta, jäi halva toitumusega õpilaste osakaal alla 10%. Üldjuhul oli tüdrukute toitumus parem kui poistel.

Peamiselt saadi abi Tartu linnavalitsuselt. Kuid rahaline abi tuli nii eestlaste kui ka juudi enda kogukonna poolt. Tartu juudi kooli aitas näiteks Tartu suurkaupmees Mart Jänes, kes annetas raha jalanõude ostmiseks.¹⁸⁴

¹⁸³Märkus. Mõnel õppeaastal ei käinud kõik õpilased kooliarsti kontrollis. Näiteks 1937/38. õppeaastal vaadati 50 õpilasest üle 44 ning 1938/39. õppeaastal 54 õpilasest 47.

¹⁸⁴ RA, EAA.2037.1.7, 30, 42, 46, 52, 60, 67, 72, 77, 88, 104, 109.; RA, EAA.2037.1.424, 7, 14.; RA, EAA.2037.1.432.

Juudi ettevõtjatest toetas kooli näiteks Tallinnas tegutsenud tekstiili-trikootööstus Tööstus-Kaubandusühing „Betty Besprosvanny ja Poeg”, mis annetas koolile polosärke ja sviitreid.¹⁸⁵

Toetust vajavate õpilaste arvu põhjal võib oletada, et osa Tartu juudi kooli õpilastest pärines piiratud majanduslike võimalustega peredest.

Näiteks 1932/33. õppeaastal said toetust 15 õpilast. Kõigile neile eraldati abi õppevahendite soetamiseks, 12 õpilast said lisaks riideid ning 7 õpilast ka jalanõud. Toetuste kogukulu oli 211,09 krooni, mille kandis täies ulatuses Tartu linnavalitsus.¹⁸⁶

3.4 Kokkuvõte

Tartu juudi algkooli õpilastele kehtisid samad koolikohustuse ja õppekava nõuded nagu kõigis Eesti algkoolides: koolikohustus algas seitsmendast eluaastast ning õppetöö pidi olema tasuta ja emakeelne. Aastatel 1926–1940 õppis koolis 50–94 last. Õpilaste arvu mõjutasid klassikursuse kordamised ja liikumine teiste koolide vahel. Õpilaste edasiõppimise otsustas pedagoogikanõukogu, hinnates kogu õppeaasta tulemusi. Kuigi reeglite kohaselt tuli arvestada üldist õppeedukust, mõjutas edasipääsu sageli ka suvetööde ja järeleksamite tulemus. Edasijõudmine püsis üldiselt Eesti keskmisel tasemel või kõikus sellest veidi.

Majanduslike raskustega õpilasi oli umbes 10–20% , sõltuvalt aastast. Neile võimaldati toetust riiete, õppematerjalide ja toiduga ning puudust kannatavatele lastele pakuti ka võimalust suvelaagrites kosuda. Abi andsid nii Tartu linnavalitsus kui ka eraisikutest eestlased ja juudid.

4. Tartu linna 17. algkooli õppetöö 1926 - 1940

¹⁸⁵ RA, EAA.2037.1.7, 30, 42, 46, 52, 60, 67, 72, 77, 88, 104, 109.;

RA, EAA.2037.1.424,7, 14.; RA, EAA.2037.1.432.;

Toivo Jullinen, Besprosvannõide silmkoetööstus Tallinnas 1926–1940, <https://muuseum.jewish.ee/business/Besprozvanie.pdf> (vaadatud 16.05.2024).

¹⁸⁶ EAA.2037.1.7, 72.

4.1 Õppekeele küsimus

Kultuuriautonomiamia üks olulisim punkt oli emakeelse kooli loomine.¹⁸⁷ Kui Euroopa rahvusliikumiste ajast alates on levinud arusaam, et igal rahval peaks olema oma maa ja keel, siis juutide puhul oli see olukord keerulisem. Oma maa küsimus on ajalooliselt olnud juutide jaoks äärmiselt keeruline ning neil ei olnud ka ühtset rahvuslikku emakeelt. Juutidele oli omane mitmekeelsus: liturgias ja ametlikus asjaajamises kasutati peamiselt heebrea keelt, igapäevaseks suhtluseks aga jidiši keelt.¹⁸⁸ Küsimus selle üle, millises keeles peaks juudi koolis toimuma õppetöö, põhjustas kogukonna sees üsna teravaid vaidlusi.¹⁸⁹

Esimesel kultuurinõukogu koosolekul 1926. aasta juunis arutati järgmisi juudi koolide õppekeele küsimusi: kas korraldada üldrahvalik hääletus juudi vähemusrahvuse seas, kehtestada õppekeeleks heebrea keel või valida õppekeeleks jidiši keel. Õppekeeleks valiti heebrea keel.¹⁹⁰

Tegelik olukord õppekeele osas osutus keerulisemaks ning otsust ei rakendatud täiel määral. Näiteks Tartu juudi algkoolis hakati õppetöös kasutama nii heebrea kui ka jidiši keelt.¹⁹¹

Õppetöö korraldamist raskendas asjaolu, et koolil oli keeruline leida õpetajaid, kes valdaksid heebrea või jidiši keelt. Mõningaid aineid tuli ajutiselt õpetada ka saksa keeles. Kooli selgituste kohaselt sarnanes saksa keel enim juudi keelega ning lisaks oli see keel õpilastele varasemast koolikogemusest juba tuttav.^{192 193}

Näiteks 1926/27. õppeaastal toimus matemaatika ja koduloo õpetamine alamates klassides saksa keeles. Tunde andis õpetaja Olga Rutsohjowa. Aasta pärast viidi need ainetunnid läbi juba jidiši keeles, uueks õpetajaks sai Samuel Levitin.¹⁹⁴

Keeleküsimusega seotud arutelud ja erimeelsused juudi kogukonna sees toimusid kogu Eesti iseseisvuse perioodi. Nende vaidluste mõju ulatus ka Tartu juudi kooli igapäevaellu, kus õppekeel

¹⁸⁷ "Vähemusrahvuste kultuuroromavalitsuse seadus", Riigi Teataja, 1925, nr. 31–32, lk 153–156.

¹⁸⁸ Põldsam, 2017, 221-226.

¹⁸⁹ Samas, 221-226

¹⁹⁰ „Juudi vähemusrahvuse koolides hakatakse õpetama heebrea keeles”, Järva Teataja, nr 47, 26.06.1926, 1.

¹⁹¹ Põldsam, 2017, 226; Näiteks: RA, EAA.2037.1.7.; RA, EAA.2037.1.119, 2-3.

¹⁹² RA, EAA.2037.1.125, 1

¹⁹³ Märkus: täpsemalt õpetajate leidmisest peatükis 2.

¹⁹⁴ RA, 1927. EAA.2037.1.43.

tekitas korduvalt probleeme. Koolis oli enne 1932/33. õppeaastat peamiseks õppekeeleks jidiši keel.¹⁹⁵

Aastatel 1925-1932 koolis õppinud Rafael Hirschowitzi mälestuste järgi räägiti koolis omavahel peamiselt jidiši keeles.¹⁹⁶

Õppetööga seotud keeleküsimused ja kogukonnasisene surve hakkasid 1930. aastate alguses järjest enam mõjutama Tartu juudi algkooli igapäevast tööd.

1932/33. õppeaastast võeti õppekeelena kasutusel ainult heebrea keel.¹⁹⁷ Järgmisel sügisel tekkis selle muudatuse osas aga probleem. Kuigi 1933. aasta septembri keskel teavitas kool ennetavalt Tartu koolinõunikku järgmiselt: “*Sellega teatame, et Tartu juudi algkooli õppekeeleks on juudi ja heebrea keel. Sellega on iga lapse vanematel võimalus soovitada õppekeelt valida.*”, siis oktoobris sai Tartu kulturihoolekogu ikkagi Juudi kultuurnõukogu poolt ettekirjutuse. Juhiti tähelepanu asjaolule, et kool oli õppekeelt omavalitsuselt muutnud. Eriti kritiseeriti seda, et 1. ja 2. klassis anti õpetust ainult heebrea keeles. Toodi välja, et selline korraldus oli vastuolus Vähemusrahvuste kultuur- omavalitsuse seaduse §4-ga ning koolile anti korraldus jätkata õpetamist jidiši keeles.¹⁹⁸

Vahetult pärast viimast probleemi, tõstas Tartu juudi kulturihoolekogu küsimuse Tartu juudi rahvusest laste koolivaliku üle. Nimelt toodi esile, et 1932/33. õppeaastal oli linnas 96 koolikohustuslikku juudi rahvusest last, kellest 35 õppis mittejuudikeelses koolis. Kuigi seadus võimaldas mõjuva põhjuse korral anda lapsele luba õppida väljaspool emakeelset kooli, selgus, et need load olid antud üksnes lapsevanemate palvel. See põhjustas rahulolematust Juudi kultuurivalitsuses. Kultuurivalitsus kartis, et lapsevanemad, kes panid oma lapsed mittejuudi kooli, võivad loobuda ka rahvusnimekirjast, mis omakorda seadis ohtu kogu kultuuriautonoomia toimimise. Juudi kultuurivalitsus süüdistas Tartu koolivalitsust kergekäelises lubade andmises.¹⁹⁹

Tartu koolivalitsus põhjendas olukorda keelevahetusega: kui enne 1932/33. õppeaastat toimus õppetöö jidiši keeles, siis alates nimetatud õppeaastast oli õppekeeleks heebrea keel. Koolivalitsuse seletustes rõhutati, et mitmed lapsevanemad ei soovinud panna oma last kooli, kus

¹⁹⁵ RA, ERA.1108.3.204, 50.

¹⁹⁶ Rafael Hirschowitz, *Pre-war Jewish Tartu*, Eesti Juutide Arhiiv, <https://muuseum.jewish.ee/history/Tartu%20Hirschovitsch.pdf> (vaadatud 17.01.2024). ; RA, EAA.2037.1.189, 2-6,8-12.; RA, EAA.2037.1.205. I -VI klasside õpilaste hinnangulehed,3, 4, 7-11.

¹⁹⁷ RA, ERA.1108.3.204, 28-29, 50.

¹⁹⁸ RA, EAA.2037.1.35. Väljaläinud kirjade raamat, 1933-1936, 1. ; RA, ERA.1108.3.204, 28-29.

¹⁹⁹ RA, ERA.1108.3.204, 32.

õpetatakse keeles, mida nad ise ei oska. Samuti märgiti, et mõned lapsed valdasid paremini saksa või vene keelt, mistõttu eelistati neid suunata vastavalt saksa või vene õppekeelele koolidesse.²⁰⁰

Olgu siinkohal märgitud, et kuigi enamiku õpilaste koduseks keeleks oli heebrea või jidiši keel, leidis ka neid, kes olid koduse keelena märkinud eesti, vene või saksa keele.²⁰¹

Keeletüli ning sellest tulenenud õpilaste koolivahetuse tagajärjel vahetati välja nii koolijuht kui ka mitmed õpetajad. Kulturomavalitsus võttis olukorra kokku järgmiselt: „*Vaatamata aga kõikidele raskustele suutsime meie tõsta kooli vajalikule kõrgusele uue vilunud juhataja ning pedagoogilise ametikutsumuse mõttes... praegusel ajal läheb Tartu kooli õppekeel järkjärgult üle heebrea keelele...*”²⁰²

Kuigi koolis mindi järk-järgult üle heebreakeelsele õppele, toimus 1940. aasta sügisel järsk muutus: pärast Eesti okupeerimist Nõukogude võimu poolt mindi taas üle jidišikeelsele õppele. Koolijuht avaldas selle kohta muret järgmiste sõnadega: „*Meie kool käesoleval aastal oli seotud eriti suure raskuse ette, sest olles õppinud koguaeg kõik ained heebrea keeles, nüüd algas õpetamine juudi keeles.*”²⁰³

4.2 Õppeained

Eestis oli 1920.-1940. aastatel viis õppekava. Esimene neist anti välja Vabadussõja päevil Asutava Kogu poolt 1919. aastal.²⁰⁴ Seejärel 1921. aastal²⁰⁵, 1928. aastal²⁰⁶, 1937. aastal²⁰⁷ ning 1938. aastal²⁰⁸. Kõikides õppekavades olid seletuskirjad eesti keele õppimiseks ka muukeelsetele koolidele.

Kui Tartu juudi algkool 1926. aastal linnakooliks sai, tuli tal arvestada 1921. aasta õppekavaga.

²⁰⁰ Samas, 50.

²⁰¹ RA, EAA.2037.1.70. Õpilaste terviselehed B-H (I-ne köide), 2, 29, 32, 43, 61, 69, 71, 73.

²⁰² RA, ERA.1108.3.204, 51.

²⁰³ RA, EAA.2037.1.8. Aruanded õppe- ja poliitilis- kasvatustöö ning arhiivi kohta, 7.

²⁰⁴ „*Algkoolide õppekavad*”, *Kasvatus*, 1919, nr 6.

²⁰⁵ *Algkooli õppe- ja tunnikavad* (Tallinn: Eesti Vabariigi Haridusministeerium, 1921).

²⁰⁶ *Algkooli õppekavad* (Tallinn: Eesti Vabariigi Haridusministeerium, 1928).

²⁰⁷ *Algkooli õppekavad* (Tallinn: Eesti Vabariigi Haridusministeerium, 1937).

²⁰⁸ *Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad* (Tallinn: Eesti Vabariigi Haridusministeerium, 1938).

Tunnikavade koostamisel tuli koolidel arvestada ka klassikomplektide ülesehitusega. 1920. aastad olid ette nähtud üleminekuajaks kogu Eesti algkoolivõrgus, mil lubatud olid ka neljaklassilised algkoolid. Täielikule kuueklassilisele algkoolile tuli üle minna hiljemalt 1930/31. õppeaastaks. Väikse õpilaste arvu korral oli lubatud klasside koondamine.²⁰⁹

1925/26. õppeaastal tegutses koolis küll viis klassi, kuid väikesest õpilaste arvust tulenevalt toimus õppetöö neljas liitklassis: 1. klassis eraldi ning ühendatud 2.–3. ja 4.–5. klassis.²¹⁰

1926/27. õppeaastast oli algkool 6- klassiline.²¹¹ Kool tegutses kogu iseseisvusperioodi jooksul erineva suurusega klassikomplektidega – sõltuvalt aastast oli neid kas kaks, kolm või neli.²¹²

Eelpool mainitud juudi kooli eripära järgi oli tunnikava ning tundide arv teistsugusem.

Õppekavas oli algkooli tunde kokku 164, aga juudi algkooli tundide arv oli suurem (181).²¹³

Tabel 9 annab sellest ülevaate.

Tabel 9. Tartu linna 17. algkooli 1926/1927. õppeaasta tunnikava.

	Ained	Klassid						Kokku
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	
1.	Kodulugu	3	3	3	-	-	-	9
2.	Emakeel (juudi ja heebrea)	7	7	7	7	7	6	41
3.	Usuõpetus	2	2	2	2	2	1	11
4.	Laulmine	2	2	2	2	2	2	12
5.	Võimlemine	2	2	2	2	2	2	12
6.	Tööõpetus ja	3	3	3	4	4	4	21

²⁰⁹ Eesti Vabariigi Haridusministeerium, *Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi tegevuse ülevaade 1918–1934* (Tallinn: Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi väljaanne, 1934), lk 28.; *Avalikkude algkoolide seadus*, 1920, 3–4.

²¹⁰ RA, EAA.2037.1.7, 23.

²¹¹ Samas, 28.

²¹² RA, EAA.2037.1.7, 28,40,44,50,58,65,68,75,79,102, 117,131.; RA, EAA.2037.1.119, 34.

²¹³ Algkooli õppe- ja tunnikavad, 1921, 94.

	joonistamine							
7.	Matemaatika	5	5	5	5	5	5	30
8.	Looduslugu	-	-	-	2	3	3	8
9.	Maateadus	-	-	-	2	2	2	6
10.	Ajalugu	-	-	-	2	2	2	6
11.	Kodanikuteadus	-	-	-	-	-	1	1
12.	I-ne võõrkeel (eesti k.)	-	-	2	4	3	4	13
13.	II-ne võõrkeel (saksa k.)	-	-	2	3	3	3	11
Kokku		24	24	28	35	35	35	181

Tabeli koostamise alus: RA, EAA.2037.1.125, 1.

Tundide arvu võrdluses tulid kõige enam esile erinevused emakeele ja võõrkeelte õpetamises. Juudi algkoolis oli emakeele tundide arv algkooli peale kokku kümme tundi suurem kui riiklikus õppekavas. Saksa keelt tuli juudi koolis õpetada 5 tundi rohkem, aga eesti keelt üks tund vähem. Seega oli juudi algkoolis kahe võõrkeelega seotud tundide koguarv 24, samas kui eesti koolides oli see 20. Lisaks oli juudi koolis joonistamine ja tööõpetus käsitletud ühe ühise aina, samal ajal kui riiklikus õppekavas olid need eraldi, mistõttu oli nende tundide koguarv juudi koolis veidi väiksem. Juudi algkooli tunniplaanis oli ka usuõpetus, mida 1921. aasta riiklik õppekava küll ette ei näinud, kuid mis lisandus lubatud ainete hulka pärast 1923. aasta rahvahääletust.²¹⁴

Tunnikavade koostamisel järgiti riiklikke suuniseid, kuid neile lisati ka õppeaineid, mis vastasid juudi kogukonna spetsiifilistele vajadustele. Erinevalt varasematest õppekavadest oli 1928. aasta õppekavas koostatud eraldi tunnikava samuti muukeelsetele koolidele.²¹⁵

²¹⁴Algkooli õppe- ja tunnikavad, 1921, 94.; RA, EAA.2037.1.125, 1.; „Esimene rahvahääletus Eestis 17.–19. veebruaril 1923. a”, *Eesti Statistika Kuukiri*, 1923, nr 14 (3), 58.

²¹⁵„Avalikkude algkoolide tunnikavade määrus”, *Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi Teataja*, 1934, nr 10, 138.

Tartu juudi koolis peeti üldjoontes kinni riiklikust tunniplaanist, kuid esines mõningaid erinevusi. Lisaks kahele emakeelele oli tunniplaani lisatud ka õppeaine „juudi ajalugu“. Tunniplaanis säilis vabatahtliku õppeainena usuõpetus.²¹⁶

Kui teiste õppeainete puhul tuli lähtuda riiklikust õppekavast, siis juudi ajaloo õpetamiseks polnud õppekavades konkreetseid juhiseid. Seetõttu õpetati Tartu juudi koolis algselt nii üldajalugu kui juudi ajalugu. 1933. aasta kevadel koostati Juudi Kulturomavalitsuse eestvedamisel juudi algkoolide jaoks ajaloo õppekava, milles käsitleti ühiselt juudi-, Eesti ja üldajalugu. Samal ajal alustati vastava õpiku koostamisega.²¹⁷

Tehtud muudatused viidi ellu kooskõlas Haridusministeeriumiga ning õppetegevuse üle teostati seadusega ettenähtud järelevalvet.²¹⁸

Üldjuhul ei tekkinud koolil probleeme eeskirjade täitmisega. Erandiks oli vaid 1935. aasta oktoober, mil Haridusministeerium palus tunnikavast eemaldada inglise keele, kuna koolis õpetati juba kolme keelt.²¹⁹

Tartu juudi algkool tegutses kogu Eesti iseseisvuse perioodil riikliku õppekava alusel, arvestades samal ajal juudi kogukonna kultuurilisi eripärasid. 1939. aasta oktoobris kandis koolijuht ette: „...kooli õppenõukogu töötab täpselt Haridusministeeriumi nõuete kohaselt. Et kooli õpetajaskonna töö seisab vajalikul kõrguse tasemel, näitab kooliinspeksiooni atestatsioon meie kooli kohta.“ Lisaks Eesti Vabariigi õiguslikele nõuetele peeti koolis oluliseks ka juudi kultuuri ja rahvusliku identiteedi hoidmist. Koolijuht lisis: „Et lapsi tutvustada juudi rahvusliku eluga, kasutatakse seda joont läbi viia võimalikult igas aines, kuivõrd seda võimaldab õppekava.“²²⁰

Õppekava alusel koostavad õpetajad töökavad, mille järgi saab analüüsida, kas õpetaja ka täidab etteantud õppekava. Tartu juudi algkooli arhiivi säilikes on vaid mõned eestikeelsed töökavad.²²¹

Need töökavad on tehtud vastavalt riiklikus õppekavas nõutule.

Õppetöö üle teostas järelevalvet vähemalt kord aastas koolinõunik (hiljem inspektor), kes kontrollis ja andis nõu koolis toimuva kohta.²²² Ühtegi suuremat ettekirjutust koolinõunike poolt Tartu juudi algkoolidele ei olnud.

²¹⁶ RA, EAA.2037.1.125, 13,12,15.

²¹⁷ ERA.1108.3.204, 21.; Algkooli õppekavad, 1928.

²¹⁸ RA, EAA.2037.1.125, 20.; Kaiv, Kurviits, *Hariduseala korraldus*, 1932., 43, 78.

²¹⁹ RA, EAA.2037.1.38, 4.

²²⁰ RA, 2037.1.438, 3-4.

²²¹ RA, EAA.2037.1.123.Õppekavad II köide.; RA, EAA.2037.1.122. Õppekavad.

²²² Kaiv, Kurviits, *Hariduseala korraldus*, 1932, 43–48.

Õpperaamatutena olid peamiselt kasutusel samad õpikud, mida kasutasid eesti koolid. Näiteks loodusõpetuse tunnis õpetati 1936/37. õppeaastal 6. klassis algkoolile mõeldud õpiku “Väike looduse sõber III.” (Lang, Paris, Peet ja Reial) järgi.²²³

Eesti keele õpetamiseks kasutati nii eesti kui ka muukeelsetele koolidele mõeldud õpikuid. Näiteks 1937/38. õppeaasta 3. klassis kasutati A.Anisimov, E.Mikkel ja M. Nurmiku “Eesti keel II” (ilmunud 1936.aasta sügisel) ja F.Puusepp “Kirjakeele algmeid”.²²⁴ 4. ja 5. klassis kasutati A. Mölderit lugemikku “Eesti kirjandus muukeelsele algkoolile I”.

4.3 Kokkuvõte

Kultuuriautonoomia raames oli emakeelse hariduse kujundamine juudi koolides üks olulisemaid eesmärke, kuid kogukonna mitmekeelsus tegi õppekeele valiku keerukaks. Kuigi ametlikult määrati õppekeeleks heebrea keel, kasutati Tartu juudi algkoolis nii heebrea kui ka jidiši keelt, algusaastatel ajutiselt ka saksa keelt. Igapäevases suhtluses domineeris jidiši keel. Keeleküsimus tekitas kogukonnas pingeid, eriti 1933. aasta sügisel, kui kool oli eelneval õppeaastal püüdnud minna täielikult üle heebrea keelele, kuid Juudi kultuurinõukogu ettekirjutuse tõttu tuli jätkata esialgu ka jidiši keeles õpetamist. Samal ajal põhjustas rahulolematust, et osa juudi lapsi õppis mittejuudi koolides, ning Tartu linnavalitsust süüdistati lubade kergekäelises andmises. Linnavalitsus põhjendas olukorda sellega, et paljud lapsevanemad ei soovinud panna oma last kooli, kus õpetatakse keeles, mida nad ise ei mõista. Juudi kultuurvalitsus nägi sellises arengus ohtu kogu kultuuriautonoomia toimimisele. 1930. aastate alguse keeletülide tagajärjel vahetati välja koolijuht ja osa õpetajaid. 1930. aastate teisel poolel suundus kool järk-järgult täielikult heebrea keelsele õppele. Tartu juudi algkool järgis Eesti riiklikku õppekava, kuid kohandas seda kogukonna vajadustele vastavaks, lisades juudi ajaloo, usuõpetuse ning õpetades rohkem emakeeli ja võõrkeeli kui eesti koolides. Tundide arv oli suurem ning tunniplaanides esines mõningaid erinevusi. Kool töötas enamasti Haridusministeeriumi nõuete kohaselt ning järelevalve käigus suuremaid rikkumisi ei tuvastatud. Õppekavade muudatused viidi ellu koostöös ametkondadega,

²²³ RA, EAA.2037.1.123, 57.

²²⁴ Samas, 48.

ja õpetamisel kasutati valdavalt samu õpikuid mis teistes eesti koolides. Suurt rõhku pandi juudi kultuuri ja rahvusliku identiteedi säilitamisele.

Kokkuvõte

Käesoleva uurimistöö eesmärk oli anda ülevaade Tartu juudi algkooli tegevusest aastatel 1926–1940 ning analüüsida, kuidas rakendus 1925. aasta kultuurautonoomia seadus ühe konkreetse juudi kooli näitel. Uurimisküsimustena käsitleti, kuidas avaldus kultuurautonoomia elluviimine kooli igapäevatoos, millised olid õpetajaskonna ja õpilaskonna kujunemise eripärad, missugused olid kooli õppetöö korralduslikud aspektid ning milliseid raskusi põhjustasid õpetajate puudus ja keeleküsimus.

Esimeses peatükis “Eesti juudi kogukond 19. sajandist Teise maailmasõjani” anti ajalooline ülevaade Eesti juudi kogukonna kujunemisest ja hariduselu korraldusest 19. sajandi keskpaigast kuni Teise maailmasõjani. Erilist tähelepanu pöörati 1925. aastal kehtestatud kultuurautonoomia seadusele ning selle realiseerimisele juudi kogukonna kaudu. Eestis oli see seadus erakordne, pakkudes vähemusrahvustele võimalust oma hariduselu iseseisvaks korraldamiseks. 19. sajandi keskpaigast kasvanud ja tugevnenud Eesti juudi kogukond sai 1920. aastatel kultuurautonoomia toel võimaluse arendada oma hariduselu iseseisvalt ja süsteemselt.

Teises peatükis “Tartu linna 17. algkooli õpetajad 1926 - 1940” käsitleti Tartu juudi algkooli õpetajaskonda. Kool erines tavakoolidest oma keele- ja kultuurilise suunitluse poolest, mistõttu eeldati õpetajatelt lisaks üldisele pedagoogilisele ettevalmistusele ka jidiši ja heebrea keele oskust ning juudi kommete tundmist. Sobivate õpetajate leidmine osutus keerukaks ja sageli tuli neid otsida välismaalt, kuigi pöörati tähelepanu ka kohalike õpetajate ettevalmistamisele. Kodakondsuse ja töölubade küsimused tekitasid kooli juhtkonnale lisaprobleeme. Kuna koolis tuli anda lisatunde, näiteks juudi ajaloo ja lisa emakeele õpetamiseks, ning nende eest riiklikku ega linnaelarvelist lisatoetust ei saadud, tuli need kulud katta kogukonna vahenditest. Seetõttu olid Tartu juudi algkooli õpetajate palgad sageli väiksemad kui teiste Tartu linnakoolide õpetajatel. Ajavahemikus 1926–1940 töötas koolis üle neljakümne õpetaja. Töö käsitleb ka kooli kaht direktorit – Leib Levitinit ja David Salamonit –, kelle roll oli keskne koolielu suunamisel ja arendamisel.

Kolmas peatükk “Tartu linna 17. algkooli õpilased 1926 - 1940” keskendus Tartu juudi algkooli õpilastele. Koolis kehtisid samad koolikohustuslikkuse ja õppekava nõuded nagu teisteski Eesti

algkoolides. Õppetöö pidi olema tasuta ja emakeelne. Koolis õppis aastate jooksul 50–94 last ning õpilaste arvu mõjutasid muu hulgas klassikursuste kordamised ja liikumine teiste koolide vahel. Õpilased rääkisid kodus erinevaid keeli – lisaks jidišile ja heebreale oli esindatud ka eesti, vene ja saksa keel. Majanduslikult raskes olukorras õpilasi oli aastati 10–20%, neile anti toetust riiete, õppematerjalide ja toiduga, samuti pakuti võimalust osaleda suvelaagrites. Abi andsid nii juudi kogukonna liikmed kui ka eestlastest toetajad ja Tartu linnavalitsus.

Neljas peatükk “ Tartu linna 17. algkooli õppetöö 1926 - 1940” käsitleb kooli õppetööd. Kultuuriautonomia raames oli emakeelse hariduse pakkumine üks olulisemaid eesmärke, kuid juudi kogukonna mitmekeelsus tegi õppekeele valiku keeruliseks. Kuigi ametlikult määrati õppekeeleks heebrea keel, kasutati Tartu juudi algkoolis tegelikkuses nii heebrea kui ka jidiši keelt; algusaastatel ajutiselt ka saksa keelt. Igapäevases suhtluses domineeris jidiši keel. Keeleküsimus tõi kaasa pingeid ja vaidlusi kogukonnas ning põhjustas kooli juhtkonna vahetuse. 1930. aastate teisel poolel suundus kool järk-järgult täielikult heebreakeelsele õppele. Samuti tekitas probleeme, et osa Tartu juudi lastest õppis mittejuudi koolides; Juudi kultuurivalitsus nägi selles ohtu kultuuriautonomia toimimisele, koolivalik tehti sageli lapsevanemate keeleelistustest lähtudes. Kool järgis üldjoontes Eesti riiklikku õppekava, kuid kohandas seda juudi kogukonna vajadustele – lisati näiteks juudi ajalugu ja rohkem emakeele- ning võõrkeeletunde.

Uurimistöö näitab, et Tartu juudi algkool suutis kultuuriautonomia raames säilitada oma kultuurilise eripära ja pakkuda juudi kogukonnale olulist haridust, hoolimata keelelistest ja majanduslikest väljakutsetest.

Summary

The Jewish Primary School of Tartu, 1926–1940

This thesis focuses on the activities of the Tartu Jewish Primary School from 1926 to 1940, analysing how Estonia's 1925 Cultural Autonomy Act for national minorities was implemented in practice. The Jewish Cultural Autonomy, established in 1926, was one of the first of its kind in Europe and granted the Jewish community in Estonia the right to manage its own educational and cultural affairs. The study explores the school's organisation, curriculum, teaching staff, and pupils, as well as the broader challenges associated with minority education in interwar Estonia.

The school operated under the supervision of the Estonian state and followed the national educational standards but also reflected the specific needs of the Jewish community. The curriculum included additional subjects such as Jewish history and religious education, and the language of instruction was primarily Hebrew and Yiddish. While Hebrew was officially chosen as the main language of instruction, Yiddish remained widely used in daily communication and teaching. The transition between these languages caused internal tensions within the community, particularly in the early 1930s.

The teaching staff was required to have not only standard pedagogical qualifications but also knowledge of Hebrew and Yiddish, as well as familiarity with Jewish religious and cultural practices. Due to these requirements, finding qualified teachers was often difficult, and some had to be recruited from abroad. The school also faced challenges related to work permits, citizenship, and teacher salaries. Since several of the additional subjects, such as Jewish history or second native languages, were not funded by the state or local municipality, teachers were often paid less than their counterparts in municipal schools.

The student body included children from diverse linguistic and socioeconomic backgrounds. Although most pupils spoke Hebrew or Yiddish at home, there were also native speakers of Estonian, Russian, and German. Some Jewish families preferred to send their children to non-Jewish schools, particularly if they did not speak the languages of instruction used in the Jewish school. This was perceived by the Jewish Cultural Council as a threat to cultural autonomy.

In terms of academic results, the school's performance was generally in line with national averages. Financially disadvantaged pupils made up 10–20% of the student population and received support in the form of clothing, meals, school supplies, or summer camps. This assistance came from both Jewish and Estonian benefactors.

The thesis is based on qualitative research methods and uses a wide range of archival sources, including the extensive EAA.2037 collection in the Estonian National Archives, as well as supplementary materials from other archives, periodicals, legal documents, statistical data, and relevant academic literature. Due to language limitations, the study focuses on Estonian-language sources, along with some materials in Russian and German. Hebrew and Yiddish documents were not analysed.

The findings demonstrate that the Tartu Jewish Primary School maintained a distinctive cultural and educational identity throughout the interwar period, serving as an important institution for the preservation of Jewish heritage in Estonia. Despite financial difficulties and political pressures, the school illustrates how minority communities were able to exercise cultural self-governance in the Estonian Republic.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv (RA):

EAA.2037 – Tartu linna 17. (juudi) algkool

ERA.31 – Riigikantselei

ERA.40 – Omavalitsuste Talitus

ERA.1107 – Eesti Vabariigi Juudi Vähemusrahvuse Kultuuromavalitsus

ERA.1108 – Haridusministeerium

ERA.3506 – Valga linna algkoolid

Tallinna Linnaarhiiv

TLA. 855 – Tallinna Juudi Eraühisgümnaasium ja Algkool

Eesti Juutide Arhiiv, <https://museum.jewish.ee/>

Publitseeritud allikad

Algkooli õppe- ja tunnikavad (Tallinn: Eesti Vabariigi Haridusministeerium, 1921).

Algkooli õppekavad (Tallinn: Eesti Vabariigi Haridusministeerium, 1928).

Algkooli õppekavad (Tallinn: Eesti Vabariigi Haridusministeerium, 1937).

Algkooli, keskkooli, gümnaasiumi õppekavad (Tallinn: Eesti Vabariigi Haridusministeerium, 1938).

Statistikaamet, Statistikaameti andmebaas,
https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvaloendus__rel_vordlus__rahvastiku-demograafilised-ja-etno-kultuurilised-naitajad/RLV428/table/tableViewLayout2

Kirjandus

Andersen, Lembit. Eesti kooli ajalugu: algusest kuni 1940. aastani. Tallinn: Avita, 1995.

Andersen, Lembit. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. IV, Iseseisvusaeg 1918–1940. Tallinn: Avita, 2007.

Aun, Karl. "Vähemusrahvuste kultuuriautonomia Eestis. Tagapõhjast ja teostumisest." Eesti Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused, nr. 1, 1991.

Berg, Eiki. "Juudi asustuse iseärasusi Eestis." Akadeemia, nr. 4, 1994.

Bushkovitch, Paul. Lühike Venemaa ajalugu. Tõlkinud Marek Laane, toim. Tõnu Tannberg ja Bradley D. Woodworth. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2017.

Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu: Ilmamaa, 2005.

Eesti Juutide Arhiiv, Eugenia Gurin-Loov, Eesti juudid – lühike ülevaade, 1990, https://muuseum.jewish.ee/history/jews_in__eesti_es.pdf

Eesti Vabariigi Haridusministeerium, Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi tegevuse ülevaade 1918–1934. Tallinn: Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi väljaanne, 1934.

Eesti Riigiarhiiv, Vähemusrahvuste kultuurielu Eesti Vabariigis 1918–1940: dokumente ja materjale. Koost. Anni Matsulevitš. Tallinn: Eesti Riigiarhiiv, 1993.

Gurin-Loov, Eugenia. Tallinna Juudi Gümnaasium 1923–1940 (1941): ajalugu, mälestused, meenutused. Tallinn: Ajakiri "Horisont", 1998.

Hiio, Toomas. "Juudi üliõpilased ja nende organisatsioonid Tartu Ülikoolis.", Tartu, 1998.

Jokton, Kopl. "Juutide ajaloost Eestis.", Tartu, 1992.

Jullinen, Toivo. Besprosvannõide silmkoetööstus Tallinnas 1926–1940, <https://muuseum.jewish.ee/business/Besprozvanie.pdf>

Kaiv, J., Kurvits, A. (koost.). Hariduseala korraldus. Seadused ja määrused haridusealal ühes Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi ringkirjade ja juhtnõõridega ning Riigikohtu otsustest võetud seletustega, 1932.

Katz, Yosef. "100 aastat juudi kooli: 'Vabad kodanikud olgu siin haritud!'" Pealinn, 13.02.2024.

Küüditatud 1941. Koost. Vello Salo. Toronto: Maarjamaa, 1993.

Laurits, Kaido. Saksa kulturomavalitsus ja vähemusrahvus Eesti Vabariigis 1918/1925–1940. Magistritöö, Tartu Ülikool, 2005.

Made, Vahur. Külalisena maailmapoliitikas: Eesti ja Rahvasteliit 1919–1946. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1999.

Õppejõudude tasude seadused. Eesti rahvahariduse ja kultuuriala korraldus. Koost. A. Kurvits. Tallinn, 1938.

Parming, Tõnu. "The Jewish Community and Inter-Ethnic Relations in Estonia, 1918–1940." Journal of Baltic Studies, 10, nr 3, 1979.

Põldsam, Anu. "Juudi keeletulist Eestis." EELK Usuteaduse Instituut ja Tartu Ülikool, 26, 2017.

Rahvastiku koostis ja korteriolud. 1934. aasta rahvaloenduse andmed. Vihik II. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1935.

Raudsepp, Anu. "Juutide haridusoludest Venemaal. Eestist pärit esimesi juuditare Tartu ülikoolis." Vita Academica, Vita Feminea. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1999.

Statistikaameti väljaanne: 1922. aasta üldrahvaloenduse andmed. Tallinn, 1924.

Tartu: [koguteos]. Tartu linna-uurimise toimkonna korraldatud ja toimetatud. Tartus: Tartu linnavalitsus, 1927.

Viimane peatükk: baltisakslaste lahkumine Eestist 1939–1941 = Das Letzte Kapitel: die Umsiedlung der Deutschbalten 1939–1941. Koost. Olev Liivik ja Tõnis Liibek. Tallinn: Argo, 2019.

Weiss-Wendt, Anton. On the Margins: Essays on the History of Jews in Estonia. Budapest: Central European University Press, 2017.

Mälestused

Hirschowitz, Rafael. *Pre-war Jewish Tartu*. Eesti Juutide Arhiiv.
<https://muuseum.jewish.ee/history/Tartu%20Hirschovitsch.pdf>

Katz, Jossif. *Открытие Еврейской гимназии: “Для нас, русских Эстонии, этот пример должен быть весьма поучительным...”* Eesti Juutide Arhiiv.
<https://muuseum.jewish.ee/Education/Katz%20school.html>

Svitski, Kopl. Katkend raamatust *Mälestused*, 2009,
<https://muuseum.jewish.ee/Education/Svitski%20kool.pdf>

Perioodika

Eesti Statistika Kuukiri, 1923

Järva Teataja, 1926

Kasvatus, 1919, 1921

Päevaleht, 1932

Riigi Teataja, 1918, 1920, 1925, 1934, 1935

Lisad

Lisa 1

Tabel 10. 1937/38. õppeaasta Tartu linna 17. algkooli õpilased.

I klass	Õpilase nimi	Lisainfo
1.	Hana-Dina Baron	Sündinud 1. august 1930 Tartus. Kodakondsus: Eesti.
2.	Naftali Bauman	Sündinud 9. Jaanuaril 1931 Tartus. Isa elukutse: kaupmees.
3.	Bernhard Jakobson	Ema elukutse: hambaarst.
4.	Boris Jakobson	Sündinud 25.märts 1931 Tartus. Kodakondsus: Läti. Ema elukutse: panga ametnik.
5.	Riva Jakobson	Sündinud 5.juulil 1930 Tartus. Kodakondsus: Läti. Isa elukutse: päälisnahategija. Ema elukutse: äriteenija.
6.	Daniel Kropmann	Sündinud 17.aprill 1931 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: panga direktor
7.	Siimon Levenberg	Sündinud 4.aprill 1930 Riias. Kodakondsus: Läti. Isa elukutse: õpetaja.
8.	Leib Michelson	Sündinud 17.septembril 1930 Tartus. Kodakondsus: Läti. Isa elukutse: rätsep.
9.	Josef Mirwitz	Sündinud 24.septembril 1930 Tartus.

		Kodakondsus: Eest. Isa elukutse: kaupmees.
10.	Leo Piel	Sündinud 2.märts 1931 Tartus. Kodakondsus: Eesti.
11.	Isak Pivovarov	Sündinud 3. Juuli 1931 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: müsitegija.
12.	Gitta Šank	Sündinud 9. aprillil 1931 Tartus. Kodakondsus: Eesti.
13.	Mirjam Zeitlin	Sündinud 9.märtsil 1930 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: päälisnahategija.
14.	Herz Lutrin	Sündinud 24.mail 1931 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: kaupmees.
15.	Goldi Lutrin	Sündinud 24.mail 1931 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: kaupmees.
16.	Šolem Sapošnikov	Sündinud 6. veebruaril 1931 Tartus. Kodakondsus: Eesti.

II klass	Õpilase nimi	Lisainfo
1.	Hirš Genss	Sündinud 8. juunil 1929 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: kaupmees.
2.	Lea Glückmann	Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: kaupmees.

3.	Aleksander Kaplan	Sündinud 27. detsember 1929 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: kaupmees.
4.	Doris Šmuljan	Sündinud 11. oktoobril 1929 Riias. Kodakondsus: Läti. Isa elukutse: kaupmees.
5.	David Mirwitz	Sündinud 10. mail 1929 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: kaupmees.
6.	Leo Brašinsky	Sündinud 17. juulil 1928 Tallinnas. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: kaupmees.
7.	Vulf Sussan	Kodakondsus: Eesti.

III klass	Õpilase nimi	Lisainfo
1.	Šimšon Baron	Sündinud 20. aprillil 1929 Tartus. Kodakondsus: Eesti.
2.	Etta Gordon	Kodakondsus: Eesti.
3.	Lina Faivelson	Kodakondsus: Eesti.
4.	Jakob Millner	Sündinud 12. märts 1929 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: päälisnaha tegija.
5.	Betty Nedvezky	Sündinud 29. detsembril 1928 Poolas. Kodakondsus: Poola. Isa elukutse: kantor.

IV klass	Õpilase nimi	Lisainfo
1.	Miša Eidelkind	Kodakondsus: Eesti.
2.	Jakob Kaplan	Sündinud 17. juunil 1927 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: kaupmees.
3.	Anella Kolovsky	Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: tööstur.
4.	Berta Marienburger	Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: plekksepp.
5.	Benjamin Nedvezky	Sündinud 1. jaanuaril 1927 Poola linnas. Kodakondsus Poola.
6.	Bentsi-Leisner Šank	Sündinud 11. augustil 1927 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Ema elukutse: kaupmees.

V klass	Õpilase nimi	Lisainfo
1.	Faive Glückmann	Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: kaupmees.
2.	Riva Kveit	Sündinud 18. septembril 1926 Riias. Kodakondsus: Läti. Isa elukutse: kaupmees.
3.	Riva Soloveicik	Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: tööline.
4.	Leiser Tuvjes	12.märtsil 1926 Tartus. Kodakondsus: Leedu. Isa elukutse: kaupmees.

5.	Aisik Zeitlin	Sündinud 14. detsembril 1925 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: päälisnaha tegija.
6.	Don Zõpukof	Sündinud 6. detsembril 1926 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: kaupmees.
7.	Šeine Sussan	Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: tööline.

VI klass	Õpilase nimi	Lisainfo
1.	Mirjam Baumann	Sündinud 8.aprillil 1925 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: kaupmees. Lõpetas kooli 1938, edasi läks õppima Tartu juudi erareaalkooli.
2.	Benjamin Drui	Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: lihunik. Lõpetas kooli 1938, edasi läks õppima Tartu juudi erareaalkooli.
3.	Haja-Liba Glückmann	Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: kaupmees. Lõpetas kooli 1938, edasi läks tööle.
4.	Aba Pivovarov	Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: kaupmees. Lõpetas kooli 1938, edasi läks õppima Tartu juudi erareaalkooli.
5.	Isak Soloveicik	Kodakondsus: Eesti.

		Isa elukutse: tööline. Lõpetas kooli 1938. Edasi läks tööle.
6.	Moses Šank	Sündinud 13. detsembril 1925 Tartus. Kodakondsus: Eesti. Ema elukutse: kaupmees. Lõpetas kooli 1938, edasi läks õppima Tartu juudi erareaalkooli.
7.	Sonja Šapiro	Kodakondsus: Eesti. Isa elukutse: rätsep. Lõpetas kooli 1938, edasi läks õppima Tartu juudi erareaalkooli.

Tabeli koostamise alus: RA, EAA.2037.1.119, 52-54.; RA, EAA. 2037.1.52, 13 -9.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anni Tõnismäe

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose bakalaureusetöö
TARTU LINNA 17. ALGKOOL 1926-1940, mille juhendaja on kaasprofessor Anu Raudsepp

1.1 reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Anni Tõnismäe

11.05.2025